

YAZMA, MATBU VE SÖZLÜ VARYAN TLAR ARASINDA BİR İNCELEME: ŞAH İSMAİL HİKÂYESİ ÖRNEĞİ

Mehmet Naci ÖNAL*

GİRİŞ

Şah İsmail hikâyesi Türk halk hikâyeleri arasında en fazla bilinen hikâyelerinden biridir. Şah İsmail veya Şah İsmail ile Gülizar hikâyesi Asya menşeli bir hikâye olup Dede Korkut hikâyeleri tesirinde oluşan hikâyelerdendir. Âşk temalı hikâyede destansı ve mitolojik unsurlar yer almaktadır.

Hikâyenin gerek yazma, gerek matbu, gerekse sözlü varyantları oldukça zengindir. Şah İsmail hikâyeleri, bir yandan yazma nüshaları ve bu nüshalardan hareketle basılmış olanları farklı yıllarda yayımlanırlarken, öte yandan aynı hikâye halk arasında sözlü olarak anlatılmaya devam eder. Şah İsmail hikâyesi üzerine bir doktora çalışması olmak üzere pek çok araştırma ve inceleme yapılmıştır (Çolak, 1994; Fischer,1929; Spies, 1941; Aksel, 1969; Hafız, 1976; Alptekin, 1980; Kemal, 1997; Olçay vd, 1998; Duymaz, 1992; vd.) Masal şekline dönüşen bir Şah İsmail hikâyesi de, daha önce tarafımızdan Romanya'da derlenmiş ve tematik yöntemle incelenmiştir (Önal, 2005).

Şah İsmail hikâyesinin üç varyantını 1926 yılına motif, tip ve şiirler bağlamında mukayese eden Hans August Fischer olmuştur. Fischer Farklılıkları dipnotlarla göstermiş ve halk hikâyesi üslûbuna en uygun cümlelerle, tam metin kurma çalışması yapmıştır (Fischer,1929; Boratav, 69; Çolak, 30-32; Kaya, 7).

Çalışmamızın temel amacı, farklı zaman dilimlerinde yazılan veya anlatılan aynı metnin yazma, basma ve sözlü ortamlarda birbirlerinden yapı ve konu bakımından ayrışıp ayrışmadığını ortaya koymaktır. Şah İsmail Hikâyesi aracılığıyla genel olarak bir kültür içinde dil malzemesini kullanırken tercihlerin nasıl gerçekleştiğini, özel olarak bir

* Yard.Doç.Dr., Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

hikâyenin kuşaklar arası, teknik ve sosyal değişmeler içerisinde nasıl intikal ettiğini izlemektir.

Bu çalışmada, Muğla’da derlediğimiz Şah İsmail hikâyesi, bir yazma ve bir matbu varyantla karşılaştırılmış, varyantlar arasında edisyon kritik yapılmıştır. Varyantlar eşsüremlî ve artsüremlî yöntemle hem yatay, hem de dikey olarak ele alınmıştır. Her üç varyantın karşılaştırması yapılırken, bütün kelimeler ve cümleler dikkate alınmış, ancak bir bildirinin sınırları çerçevesinde, her bir kelime ve cümleyi birebir vermek yerine, her bir varyantın üslûp özelliğini ve metnin karakteristik yapısını ortaya koyan kelime ve cümleler seçilmiştir.

I- VARYANTLARIN ÖZELLİKLERİ

Yazma ve matbu varyantlar arasında 100 yıl, yazma ve sözlü varyant arasında 138 yıl, matbu ve sözlü varyant arasında 38 yıl bulunmaktadır.

A- Yazma Varyant:

Ankara Millî Kütüphanede A.2878 numaralı defter içinde yer alır. H.1278/M.1861 tarihli olan yazmada Şah İsmail ile Gülizâr hikâyesinin dışında dört halk hikâyesi daha bulunmaktadır. Bunlar: 1- Mecmua-i Eş’ar, 2-Ferhad ile Şirin, 3- Râz-ı Nihân ve Mâhfirüz, 3- Mahmud ile Elif, 4- Derdiyok ile Zülfisiyah hikâyeleridir. Şah İsmail ile Gülizâr hikâyesi 78-89. sayfalar arasında yer almaktadır.

Yazma nüsha bilinen en eski örnekler arasındadır. Adı geçen yazma nüshanın musannifi kendi döneminin sade dilini kullanmışsa da imlâ bakımından tutarlılık (ayna/ay’ine/a’ine örneklerinde olduğu gibi) görülmez. “... *endâm aynasını alup padişahın dahi...*” ile devam eden dördüncü satırın anlamlı olmadığı ve bir satır atladığı görülür. Yazma nüsha diğer iki varyanta göre, kalıp ifadelerden konu bütünlüğüne kadar, geleneksel anlatımı bir bütünlük içinde vermektedir.

B- Matbu Varyant:

Matbu harflerle basılmış olan varyantlar içinden 1960 yılında İstanbul’da Balçık Kitapevi tarafından yayımlanmış olan “Resimli Halk Hikâyesi Şah İsmail Hikâyesi” seçilmiştir. Yazar, Selâmi Münir Yurdatap olarak verilirken, iç kapak sayfasındaki bilgiler varyant hakkındaki şu bilgileri vermektedir: “*Eski zamanlarda olmuş çok meraklı bir sevgi masalıdır; içindeki şiirler en eski basımının aynadır. Hikâyenin mevzuu da herkesin anlayacağı sade bir dile çevrilmiştir.*” Anlaşılacağı üzere, matbu metin sadeleştirilmiş, resimler çizilmiş, diyaloglar konuşma çizgileriyle verilmiştir.

Matbu metin yeniden inşa edilirken daha anlaşılır olmak, yüz yıl sonrasının kelimelerini tercih etmek, olayları mantık süzgecinden geçirip kimi olağanüstülükleri

olağan bir şekilde dönüştürmek, kimi zaman halk hikâyesini batı tarzında modern öykücülüğe yaklaştırmak ve tasvir/betimleme yapmak gibi tavırlar görülür.

C- Sözlü Varyant:

Sözlü varyant, Milas'ın Karaağaç köyünden tarafımızdan 1999 yılında derlenmiştir. Hikâye, 1921 doğumlu, çiftçilikle uğraşan Mustafa ÖZKAN tarafından anlatılmıştır. Kaynak kişi okur-yazar olmayıp hikâyeyi kendi köylerinden otuz kırk yıl önce ölen bir meddahtan dinlemiştir. Sözlü varyantta türkölü deyişler yer almamış, hikâye kara hikâyeye dönüşmüştür. Kaynak kişi anlatımın bir yerinde sazı eline alır, der. Hikâyenin aslında türkölülerin yer aldığı bu cümleden anlaşılmalıdır. Anlatıcı bu bölümleri unutmuş olmalıdır. “Şah İsmail Hikâyesi”nin Bodrum'un İrmene köyünde de kısa anlatımla bulunduğu tespit edilmiştir.

Anlatıcının heyecanları, anlatırken gösterdiği çeşitli tavırları, metinde parantez içinde verilmiştir. Bu tavırlar arasında şaşımalar, heyecanla sesi kısımlar ve yükseltmeler görülür. Sözlü varyanttaki doğal anlatım Muğla ağzıyla gerçekleştirilmiştir. Kaynak kişinin kullandığı her ses, sözcük ve cümle yazıya aynı şekilde geçirilmeye çalışılmıştır.

Öne çıkan yerel ses özelliklerinin şöyledir: -ë: e-i arası (ëglenirlermiş), -ã: uzun okunur ve sonrasındaki -r sesi düşer (dururlãmış), -ë: uzun okunur ve sonrasındaki -r sesi düşer (yidirmişlë), -î: uzun -i okunur sonrasındaki -r sesi düşer (bî), ğ: k-g arasında bir sestir (ğarşiki), -ô: uzun -o sesi, sonra gelen ünsüz düşer (ôda), ôlan (oğlan); -û: uzun -u: gararıpdurü, -p: p-b arasında bir sestir (bisiþdurümüþ); kimi zaman -b, -v değişmesi (bar), kimi zaman -v, -h değişmesi olur (hurulmuş). Şimdiki zaman eki yöre ağzının en karakteristik yapılarında birini oluşturmaktadır: -batı (olūpatî), -yuru (oluyoru), -duru (bilibduru) şeklinde üç ayrı şimdiki zaman kullanılır.

Sözlü varyantta türkölü söylemelerin unutulması yanında, kahramanın adından konu sırasına kadar pek çok şaşımalar görülür. Düğüne kavuşma kesitinde Şah Senem adı ve Âşık Garip adları hikâye kahramanlarımızın adının yerine geçer. Bu durum, kaynak kişinin Âşık Garip hikâyesini -bir zamanlar- bildiğini anlamına gelir.

II-VARYANTLARINDAKİ SÖZ KALIPLARI

Yazılı hikâyeler sözlü hikâyelerden yazıya geçirildiği için, sözlü gelenekten alınan birçok unsur yazılı varyantlarda yer alır. Bunların başında kalıp/klişe ifadeler bulunmaktadır (Boratav, 44-45). Bu söz kalıplarında giriş kalıpları, halk hikâyelerinde döşeme adı verilen bölümde, metin içi kalıplar asıl konuyu anlatıldığı bölümünde, sonuç kalıpları ise sonuç veya dua bölümünde yer alır.

A- GİRİŞ KALİPLARI

Y- “*Râviler şöyle rivâyet ider ki...*”

M- “*Raviyanı ahbar ve bakilâni âsâr şu suette rivayet ederler ki...*”

S - Yok

B-METİN İÇİ KALİPLAR

Y- “*Şehzade kendisi şikâr olmuş bakalım. Şah İsmail bunlara ne söyledi. Aldı Şah İsmail.*” (16) “*Biz gelelim padişaha.*” (22) **Y**“*Şimdi kıssa başka yüzünden dinle.*”(21-22) “*Biz gelelim padişaha*” (23), “*Gaflet gelüp bakalım ne söyledi.*” (25) “*her ne ise*” (41) “*... bunlar böyle bu tarafta gavga itmekte olsunlar biz gelelim Şah İsmail’e*”(44).

M- “*Şu sözleri söyledi.*” (25) “*Biz gelelim Şah İsmail’e*” (44).

S- “*Şimdi de vardır*” (19), “*Gible heybe deriz biz eveli atlara ardarlardı bunnarı.*”(23).

C- SONUÇ KALİPLARI

Y- *Sizlere ve bizlere dünyada murâd almayan adamlara cennet huri kızları ile müyesser eyleye âmîn mümîn-i ümmet.*”

M - “*Muratlarına erdiler...*”

S - “*Hâlâ yaşayıp durulâ.*”

III-ANLATI İZLENESİNDE BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

Anlatı izlencesi yedi kesit ve bunlara bağlı kırk dokuz alt kesitten oluşmaktadır. Her bir alt kesit, varyantların ortak konusunu ortaya koyan cümle ile başlamaktadır. Daha sonra, alt kesitlerde şahıs kadrosu, mekân ve zaman belirlenmiştir. Bu belirleme yapılırken tam metin olan yazma nüsha esas alınmış, farklılıklar oluştuğunda diğer varyantlardaki nüanslar da verilmiştir. Mekân belirlenirken mekânın neresi olduğu açıkça verilme yolu tercih edilmiştir. Mekân örtülü olarak verildiğinde dar-kapalı veya açık-geniş mekân olarak belirtilmiştir. Zaman ise kronolojik olarak takip edilmiştir. Zaman metin içinde belli olmadığında, “zaman belirtilmemiştir” ifadesi kullanılmıştır. En sonunda kelime, cümle ve konu tercihleri mukayese edilmiştir. Yazma ve matbu varyantta geçen dizelerdeki kelime seçimi, dize seçimi ve konu seçimleri dörtlük ve dizelerdeki farklılıklar belirtilerek verilmiştir.

Şah İsmail hikâyesinin toplam yedi kesiti şu şekilde oluşmuştur.

A-Başlangıç Durumu,

B-Âşık Olma,

C-Sevgiliyi Arama ve Engeller,

Ç-Sevgiliye Kavuşma,

D-Eve Dönüş,
E-Aile İçi Engeller,
F-Sonuç.

A- BAŞLANGIÇ DURUMU

1- Padişahın çocuğu yoktur.

Çocuksuz olan kişi Y ve S padişah M şaktır. Mekân Y Acem, M İran olarak geçerken S’de yer adı verilmez. Zaman hiçbir varyantta belirtilmez.

a-Kelime seçimi: Y Kandihâr, M Kandihar; Y zürriyet, b’ade; M varis; S komşu çocuğu, orta kol

b-Cümle seçimi: Y “...bunun dünyada hiç zürriyeti kalmamış idi.” M “Bu dertli hükümdarın biricik üzüntüsü...” S “İki garı goca var ımış. Evlatları yoğumuş.”

c-Konu seçimi: Bütün varyantlarda padişahın çocuğunun olmayışı söz konusudur.

2- Padişah gezmeye çıkar.

Padişah veziri ile geniş-açık alandadır. Zaman belirtilmez.

a-Kelime seçimi: Y lala, M vezir; Y Hüda; M Allah; S misafir

b-Cümle Seçimi: Y “...bakalım a’ine-i devrân ne sûret gösterir deyup bunlardır yerlerinden kalkup yola revân oldular.” M “Kendisinin istirahati için hekimler sık sık gezmesini söylemişlerdi, o da bir gün vezirini alarak şehir dışına çıktı.” S “Bî gün çocuğa arıya çıkmışlâ...”

c-Konu: Padişah vezirle Y ve M’de seyyah ederlerken, S’de ilk anlatımda misafir gelir, sonraki hatırlamada padişah seyahate çıkar.

3- Bir derviş elma verir.

Padişah, vezir, derviş/seyyah bu alt kesitin kişileridir. Mekân geniş-açık alandır. Zaman Y üç saat, M bir müddet, S bir gündür.

a-Kelime seçimi: Y ve S çeşme, M pınar, Y derviş, M seyyah, S yaşlı bir adam; Y kemter kul, serencam, cevap eylemek, dolduk boşaldık (nice gün gördük anlamına), vardukta, ednâ vd.; M âciz kul

b- Cümle seçimi: Y Padişah abdest alıp namaz kılar, M dinlenmek için oturur, S azıcık dinlenelim derler, Y “... aman derviş baba benim yanıma geldiğin sûrette aman baba Mevlâ’dan hidâyet ihsan didükde o vakt hemân derviş dağarcığına el urup bir elma çıkarup padişaha virdi.” M “...Şah derdine bir çare bulmak için seyyaha yalvarmağa başladı. Bunun üzerine seyyah, artık dayanamayarak dağarcığından bir elma çıkardı...” S’de yaşlı adamla tanışma aşaması anlatılmaz. “...bir gün birisi gelmiş, bî elma vemiş.” Ayrıca S’de “...elmanın bir şarkını haremiye yedir, bir şarkını gendin ye,” şeklinde ayrıntı

verilir. M’de elma ilâç olarak verilir. “...*bu ilâcına karşılık para vermek isterken...*” İfadesiyle fantastik öge akla yatkın bir anlatıma kaydırılır.

c- Konu seçimi: Çocuksuzluğun çaresi aracı kişi yardımıyla bulunur. Yaşlı kişi üç varyantta elma verir ve çocuk ile tay doğar. Y Padişahın namaz kıldıktan sonra derviş ortaya çıkar, dinî hüviyet derviş kelimesi ile tamamlanır. M ve S de böyle bir durum söz konusu edilmez. M Çocuksuzluk ilgili üzüntü uzunca anlatılır. Diğer iki varyantta bu üzüntü anlatılmaz.

Çocuksuzluk/eksiklik sihirli elma sayesinde giderilir. Y Derviş, M seyyah rastladığı kişinin padişah olduğunu bilir. Bunun üzerine padişah kendi derdine çare bulmasını ister. S Bu ayrıntı anlatılmaz. Bütün varyantlarda yaşlı adam ortadan kaybolur.

4- Padişahın çocuğu, atın tayı olur.

Padişah, Hanım Sultan dar-kapalı mekândadır. Akşam ve dokuz ay on gün zaman dilimleri yer alır.

a-Kelime seçimi: Y Hanım Sultan, M karısı, S haremiye. Doğuran atın adı Y ve M Mahir’dir S atın adı verilmez. Tay Y erkek tay, M güzel bir tay, S kuli olarak yer alır. Y ahşam, ba’dehu, küheylan at, se’is, M kısarak, seyisbaşı, S yok

b-Cümle seçimi: Y “...*yassı namâzını adâ edüp bâdehu elmayı soymaya başladı.*” M “*Akşam yemeğinden sonra elmayı soyarak...*” S “*Bî gün yemişlê içmişlê. Gabuğunu atına yidirmişlê.*” Y “*Kuş tüyünden döseğe yatdılar sine-i saf oldular.*” M “*Yatak odalarına girip uyudular.*” S söz edilmez. Y “*Padişah sevinüp fakralara en’âm ü ihsân etledi.*” M “*Şah buna sevinip fikaralara birçok ikramlarda bulundu.*” S de ikrama dair bilgiler yer almaz.

c-Konu: Padişah elmayı böler yarısını kendi, yarısını karısı yer; kabukları da atına verilir. Bu sihirli elma sayesinde padişahın bir erkek evladı, atın tayı olur.

5- Çocuk büyür ve adının niçin konmadığını sorar.

Çocuk, padişah, anne, devletin ileri gelenleri yer alır, hem geniş-açık hem dar-kapalı mekân görülür. Aradan yedi yıl geçer.

a-Kelime seçimi: Y himmet oldun, M seyyah himmeti; Y ricâl-ı kibâr, müşavere; M, vezirler ve halk, müteessir olmak

b-Cümle seçimi: Y “...*İsmim niçin komazsınız...*” M “...*Valide benim ismim niçin yok?*” S yok.

c- Konu seçimi: Y ve M Çocuğa adsız denemesi, çocuğun önce anne, sonra babasına gelmesi ve kendisine neden ad verilmediğin sorması, çocuğa dervişin

beklendiğinin söylenmesi, her iki varyant üslûp farklılıkları ile anlatılır. S İsim verme bu aşamada anlatılmaz.

6- Çocuğu eğitmek için bir hoca bulunur.

Şehzade, Hoca Danyal, padişah ve ahali, kapalı dar-mekânda bulunur, zaman şehzadenin yedi yaş zamanıdır.

a-Kelime seçimi: Y mahfi, M güneş görmez yer; Y eüzü besmele, M okumaya başlamak

b-Cümle seçimi: Y "...dünya yüzünde okumaz," *"Dua ve şifa ile mekâna bıraktılar."* M *"...Şehzadeyi mektebine yerleştirdiler."* Y *"şehzadenin arkadaşları arasında küçük görülmemesi,"* M *"büyük bir ciddiyetle."*S Yok.

c-Konu seçimi: Ad konması için derviş/seyyah beklenir. Şehzade yeraltında ışık görmez mekânda on beş yaşına kadar okutulur. Y Hoca Danyal ile padişah arasındaki konuşma uzunca anlatılır, M daha kısa anlatım yer alır. S Eğitimi ile ilgili bir bilgi yer almaz.

7- Şehzadeye eğitim verilir.

Şehzade, Hoca Danyal yer alır, mekân yeraltıdır. On beş yaşına kadarki süre yer alır.

a-Kelime seçimi: Y atdı, teye (deye), tembih; M fırlatmak, kırılır kırılmaz, dikkat etmek, katiyen, aks eylemek

b-Cümle seçimi: Y *"Güneş içeri girdi tutayım dedi."* M *"Odadan çıkmak için uğraşmaya başladı."* Y *"Dört tarafa nazar idüp bakarken..."* M *"Etrafı seyretmeye başladılar."* S Yok.

c-Konu seçimi: Şehzade her iki varyantta yer altında eğitim alır, yemekten çıkan kemikle camı kırar. Dışarı çıkarılır ve şehzade ava gitmek istediğini söyler. S Çocuğun eğitimi ile ilgili bilgi yer almaz.

8- Çocuğa ad verilir.

Padişah, Hoca Danyal, devlet erkânı, şehzade, derviş/seyyah dar-kapalı mekânda bir araya gelir. Şehzade on beş yaşındadır.

a-Kelime seçimi: Y pek eyü, ricâl-ı kibâr, bir dürlüsin; M hocacım, meclis, sükûnet

b-Cümle seçimi: Y *"Bir de ol zaman derviş çıkageldi. Hoşbeşten sonra derviş atdı. Padişahım şehzadenin ismi Şah İsmail olsun, tayın adı Kamertay olsun deyü ga'ip oldu."* M *"...Birdenbire seyyah çıka geldi. –Şahım, Şehzadenin, Şah İsmail ve tayın ismi de Kamertay olsun."*

c-Konu seçimi: Her iki varyantta aynı konu yer alır. Şehzadenin padişahın huzuruna çıkarılması, derviş/seyyahın gelmesi, isim koyması ve daha sonra kaybolması anlatılır. S Bu kesit, daha sonraki alt bölümlerde yer almaktadır.

B-ÂŞIK OLMA

9- Şah İsmail ava çıkar.

Şah İsmail, diğer avcılar geniş-açık mekânda bulunur, zaman o gece ve ertesi gündür.

a-Kelime seçimi: Y münasip adamlar, M münasip avcı; Y irtesi gün, M öbür sabah

b-Cümle seçimi: Y “*Avda gelüp bir gün çeşme başına geldiler.*” M “*Saatlerce dolaştıktan sonra nihayet bir pınar başına vardılar.*” S “*Mükellef olunca ava gidermiş.*” Ayrıca S kaynak kişi devreye girer ve hikâyeyi daha iyi kavratılabilme adına eklemeler yapar: “*Bir gün mesele bizim şu garşiki tepeye tavsiye edelim.*” “*...bizim Karadam Ovası gibi bi ova var imiş.*”

c-Konu seçimi: Üç varyantta konu aynıdır. Padişah uygun adamlarla oğlunun ava gönderir. Ertesi gün ava çıkılır. S diğer avcılardan söz edilmez.

10- Şah İsmail âşk şarabını içer.

Şah İsmail, geniş-açık mekândadır, zaman gecedir.

a-Kelime seçimi: Y cem ola, kavli-i karar eylemek, ‘aklı perişan; Y ve M Şah İsmail, S çocuk

b-Cümle seçimi: Y “*Ol gice Şah İsmail âşkın şarabın kırkların elinden nûş almış idi.*”

c-Konu seçimi: Y ve M Avda diğerleriyle bir yer belirlenir, Şah İsmail kendi başına avlanacaktır. S Diğerlerinden söz edilmez. M Rüya aynı kronolojide verilmez. Hatırlatma cümlesiyle kızı rüyasında görmüş olduğu verilir. S Aşk şarabının içilmesinden söz edilmez.

11- Şah İsmail Gülizar’la karşılaşır.

Şah İsmail, Gülizar ile geniş-açık alandadır. Zaman verilmez.

a-Kelime seçimi: Y ceylan, M ceylan; Y koğmak, M kovalamak; Y yayla, M yeşil dağ, ova; Y tazı, nazar edüp; M tazı ve şahin; S keklük

b-Cümle seçimi: Y “*Çadırdan taşra çıktı.*” M “*...kızın ceylanın girdiği çadırdan çıktığını görür görmez şaşırarak irkildi...*” S “*Demecesinen attan düşmüş.*”

c-Konu seçimi: Y ve M Ceylan bir çadırın içine girer. S Keklik çadırın kapısına düşer. Üç varyantta çadırdan çıkan kızın görünce Şah İsmail düşüp bayılır.

12- Gülizar daha önce rüyasında Şah İsmail’i görmüştür.

Şah İsmail, Gülizar'ın çadırın önündedir. Zaman verilmez.

a-Kelime seçimi: Y taşra çıktı, M çadırdan çıktı, S kadın çıkmış

b-Cümle seçimi: Y *“Niçin dersin meğer ol gice Şah İsmail vakasını görmüş idi.”* M *“Bir gece evvel rüyasında onu görmüş, aşk şarabını içmişti.”*

c-Konu seçimi: Y ve M Gülizar daha önce rüyasında görmüştür. Kız gözlerini ovar, bu duruma inanamaz. S Bu kesit yer almaz.

13- Gülizar Şah İsmail'i uyandırır.

Şah İsmail, Gülizar ve kadın geniş-açık alanda bulunur ve zaman verilmez.

a-Kelime seçimi: Y canım nine, M canım valde, S anne; Y ta'n itmek, bendeler

b-Cümle seçimi: Y *“Göğsünden bendeleri çöz rahiyâların yüzüne gözüne sür.”* M *“Senin kokun onun için şifadır.”* S *“Sol göğsünü emdir demiş, anası gıza. Emdirmiş oğlan uyanmış.”*

c-Konu seçimi: Y Göğsünü açıp Şah İsmail'in yüzüne gözüne sürünce, uyanır. M Şah İsmail kızın kokusundan uyanır. S Kız sol göğsünü emzirir ve oğlan uyanır.

14- Şah İsmail Gülizar'la türkülerle söyleşir.

Şah İsmail ve Gülizar aynı geniş-açık mekândadırlar, zaman verilmez.

Y ve M karşılıklı dördlüklerle söyleşirler. S Türkülü söyleşi yer almaz.

a-Dizelerde kelime seçimi: Y melil melil (1/1), M melûl melûl (1/1); Y Kül oldu (1/3), M ey Ülker(1/3); Y seni (2/1), M beni (2/1); Y serimde (4/2), M rüyamda (4/2)

b-Dize seçimi: Y ve M dörder haneden oluşur ve nazım türü semaîdir.

Y *“Dönem bir yana ayrılık”* (1/2), M *“Oldum divane ben artık”* (1/2); Y *“Olam divâne ayrılık”* (1/4), M *“Oldum divane ben artık”* (1/4); Y *“Vallâh budur ikrârım”* (4/3), M *“Kurban sana gülizarın”* (4/3).

c-Konu seçimi: Şah İsmail ve Gülizar birbirleriyle tanışır, âşıkların dile getirirler.

15- Gülizar Şah İsmail'e bir nişan verir.

Şah İsmail, Gülizar ve yaşlı kadın aynı geniş-açık alanda yer alır. Zaman belirtilmez.

a-Kelime seçimi: Y ve M altın tarak, S altın yüzük; Y belgüzar (bergüzâr), M hediye; Y buse almak, M öperek; Y nine M ihtiyar kadın S anne

b-Cümle tercihi: Y *“Gözümün nuru böyle olmaz siz birbirinize deve kuşu gibi karışmışsınız.”* M *“Evlatların siz birbirinizden ayrılmak istemiyorsunuz.”* S *“Ödan avını vëdilerse de vëmedilerse de, binmiş atına gelmiş.”*

c-Konu seçimi: Gülizar Şah İsmail'e bir hediye verir. Kadın da kızın istenmesini söyler.

16- Şah İsmail arkadaşları ile buluşur ve dörtlüklerle âşık olduğunu anlatır.

Şah İsmail ve diğer avcılar geniş-açık mekânda aynı gün ve gece bir aradadır.

a-Dizelerde kelime seçimi: Y Hey ağalar (1/1), M Hey gaziler (1/1)

b-Dize seçimi: Y Üç M dört haneden oluşur ve nazım türü semaîdir.

Y “Öptüm ve hem helâlaştım” (1/3)=(M2/1), M “İssız kalmış hep ovalar” (1/3);
“Lebi şekerden ayrıldım” (1/4), M “Görün nelerden ayrıldım” (1/4); Y “Bir gün şâd olup güleyim” (2/1); Y “Yârdan intikâm alayım” (2/2), M “Bütün dağları dolaştım” (2/2); Y
“Bir gece mihmân olayım” (2/3), M “Gördüm ceylânla ağlaştım” (2/3); Y “Gül yüzlü yârdan ayrıldım” (2/4), M “Lebi şekerden ayrıldım” (2/4); Y “Selvi boylu hûri melek” (3/1), M “Bir gün şadolup güleyim” (3/1); Y “Ben Gülizâr’dan ayrıldım” (3/2), M
“Yârimden visalın olayım” (3/2), Y “Şah İsmail ider dilek” (3/3), M “Bir gece muhmân oldular” (3/3); Y “Beni hasret koma felek” (3/4), M “Yüzü dilberden ayrıldım” (3/4).

c-Konu seçimi: Şah İsmail dörtlüklerle av arkadaşlarına sevdiği kızı ve onun özelliklerini anlatır.

17- Şah İsmail arkadaşlarına bir türkü daha söyler.

Şah İsmail ve arkadaşları çeşme başında, ertesi günün sabahı bir aradadırlar.

a-b-Kelime ve cümle seçimi: Y Şah İsmail arkadaşlarına üç haneli bir koşma söyler. M bu koşma yer almaz.

c- Konu seçimi: Y Âşk derdine düştüğünü ve özlemini anlatır.

18- Şah İsmail sararıp solmaya başlar.

Padişah, Şah İsmail, annesi, arkadaşları yer alır. Mekân saraydır, zaman günden güne ifadesi ile verilir.

a-Kelime seçimi: Y giriftâr, kendüğüne, tiz; M aşk, avdet ettiler

b-Cümle seçimi: Y “*Kandıhar padişahı oldum da benim oğlum böyle âşıklık çeke deyi zârı zârı ağlaştı.*” M “*Ben şah olayım da evladım derdi aşk ile sararıp solsun yazık değil mi?*” S “*Oğlum sende bî düşünce vâ açıkla bize.*”

c-Konu seçimi: Babası oğlunun âşık olduğunu öğrenir. Y ve M de aynı bilgiler yer alırken S de padişahın adı Zor Bey olarak verilir.

19- Şah İsmail’in âşık olduğu anlaşılır. Kız babasından istenir.

Padişah, Türkmen Beyi, kapalı dar-mekânda buluşurlar. Zaman verilmez.

a-Kelime seçimi: Y ma’i çadır, M beyaz çadır; Y konakçı, M elçi

b-Cümle seçimi: Y “*Şekerli şerbet nûş eylediler.*” Y “*Allahın emri peygamberin sünneti üzere oğlum Şah İsmail’e isterem.*” M “*arzi tazimden sonra kahveler içildi.*” “*Bey! Senin kızın varmış dedi. Onu emri ilahî ile oğlum Şah İsmaille istiyorum.*” S yok.

c-Konu seçimi: Y ve M padişah oğlunun durumunu öğrenmesi için bir araştırma yaptırır. Türkmen beyinin kızına âşık olduğunu öğrenince beyi davet eder ve kızı babasından ister. S Bu alt kesit yer almaz. Yüzyıllar içinde gelenekler, şerbet içmeden kahve içmeye ve kız isteme cümlelerine kadar farklılık arz eder.

20- Türkmen Beyi Gülizar'ı Şah İsmail'e verir.

Padişah, Türkmen beyi aynı dar-kapalı mekândırlar, zaman belirtilmez.

a-Kelime seçimi: Y şekerli şerbet, mübarek olsun; M tarafeyin, söz kesmek

b-Cümle seçimi: Y Bey tavrı görülürken, M daha itaatkâr bir tavır sergilenir. Y *“Türkmen beyi atdı efendim baş üstüne ben padişahdan kızımı esirgemem Allah mübarek eylesin.”* M *“Şahım emredersiniz. Emriniz başım üzerinde yeri vardır. Kızım cariyeiniz olsun. Ben sizin emrinize muhalefet eder miyim.”*Y Tekrar şerbet içilirken, M söz kesilmesinden ve tarafların birbirlerini tebrik etmesinden söz edilir. S Alt kesit yer almaz.

c-Konu seçimi: Türkmen Beyi kızını verir. Bu aşamada kız isteme âdetleri görülür.

21- Şah İsmail haberi alır, sevinir ve bunu üzerine dört dörtlük söyler.

Şah İsmail ve aracı kişiler bulunur. Mekân belirsizdir. Zaman kızın verilmesinin hemen sonrasındır.

a-Dizelerdeki kelime seçimi: Y Hergiz (1/1,3), M herkes(1/1,3); Y sevdiğin ismi (1/3) M sevdiğim (1/3); Y benzettim (3/2), M benzer (3/2); Y çeksin (4/2), M çeksinler (4/2); Y âşkın menbası (4/3), M aşktan taşı (4/3)

b-Dize seçimi: Y üç hane ve üç dizeden oluşur, son dizenin yazımı unutulmuş olmalıdır. M dört haneden oluşur. Her iki varyantta hece sayılarında kararsızlık görülür, nazım türü koşmadır.

Y *“Ne ola şâd olup ben de güleyim”* (2/1), M *“Ne olur şad olup güleydim”* (2/1); Y *“Murâdım maksûduma ereyim”* (2/2), M *“Maksuduma muradım ermedim”* (2/2); Y *“Bir dahi ölmeden yüzün göreyim”* (2/3), M *“Yüzünü ölmeden bir kere göreyim”* (2/3); Y *“Gece gündüz yalvarırım Mevlâ'ya”* (3/3), M *“Gece gündüz ağlarım Ulu Mevlâya”* (3/3).

c-Konu seçimi: Şah İsmail aşkını ve ayrılığını anlatır ve bir an evvel kavuşmayı diler.

22- Gülizar'ın annesi habere kızar ve çadırları toplayıp yola düşer.

Yaşlı haberci kadın, kızın annesi yer alır. Mekân obadır. Zaman kızın verilmesi sonrasındır.

a-Kelime seçimi: Y kızın validesi, M haremi; Y goca nine, M ihtiyar kadın; Y ademleri, M uşakları

b-Cümle seçimi: Y “*Bre ne demek olsun çadırları yıkın.*” M “*Ya öyle mi? Yıkın şu çadırları.*” Y “*Hind tarafına gittiler.*” M “*Hindistan’a göç ettiler.*” M’de ihtiyar kadının yolda giderken âdetâ çıldıracak kadar sevinçli olduğu ayrıntısı ile anlatılır. Diğer varyantlarda bu ayrıntı verilmez.

c- Konu seçimi: Y ve M aynı olay farklı kelimelerle verilirken, S olay cadı kadının fesatlığı şeklinde açıklanır. Buna göre Zor Beyin oğlu yani Şah İsmail kızı kaçıracaktır. Bunun üzerine ailesi kızı alıp kaçıtır.

23- Türkmen obasının göçtüğü anlaşılır ve Şah İsmail başkasıyla evlendirilmek istenir.

Şah İsmail, padişah, diğer kızlar yer alır. Mekân bahçedir. Zaman kırk gün sonrası bir cuma günüdür.

a-Kelime seçimi: Y tellal nidâ ettirelim, gülşen bakçası, melûl olırsın, elin bus idüp; M Gülşen bağında

b-Cümle seçimi: Y “*Cum’a günü deyüp şimdi, bunu işidüp ne kadar kız var ise giyiniüp kuşanup geldiler.*” M “*Kandiharın ne kadar güzel kızı varsa hepsi Gülşenbağına toplandılar.*” M Gül bahçesi tasvir edilir ve “*Şah İsmail’in yerinde başka biri olsaydı bu kızların arasına girip zevklen sefaya dalarlardı.*” Şeklinde anlatıcı/yazar devreye girer. M Türkmen Beyinin kendi çadırının gidişini anlatan satırlar oldukça ayrıntılı verilir.

c-Konu seçimi: Y ve M’de bilgiler kızı anasının kaçırması şeklindedir. S’de hep birlikte kaçmışlardır. S’de oğlan kaçtıklarını anlarken, Y ve M de Şah İsmail kırk gün uyur. Uykunun sonunda durumu anlayan Şah İsmail’i, babası seçeceği bir kızla evlendirmek ister. Şah İsmail hiçbir kızı beğenmez. S’de ise kız oğlana bir mektup bırakır: “*Arâsen ara arkandan deyoru mektubında.*”

Şah İsmail kızlar için türkü söyler.

a-Dizelerde kelime seçimi: Y güzel odur dünyada (1/3), M odur güzeli (1/3); Y zıbanı (4/1), M semendi (4/1); Y erbabı (4/2), menendi (4/2)

b-Dize seçimi: Her iki varyantta beşer hane bulunmaktadır. Nazım türü koşmadır.

Y “*Kimi Şehislâmın vezirin kızı*” (2/3), M “*Kimi paşaların vezirin kızı*” (2/3); Y “*Kimisin ağzında dişleri inci*” (3/2), M “*Ağzında dişler menendi inci*” (3/2); Y “*Kiminin koynunda narı turuncu*” (3/3), M “*Kiminin dar gelmiş, çorabı koncu*” (3/3); Y “*Kiminin koynunda cevahir kanı*” (4/3), M “*Kiminin saçları gönül kemendi*” (4/3); Y “*Kızlar ile helâlleşti görüştü*” (5/2), M “*Helâlleşti kızlarla bütün görüştü*” (5/2).

c-Konu seçimi: Şah İsmail’in gül bahçesine gelen kızları metheder, ama Gülizar’dan vazgeçmez.

24- Babasına rağmen Şah İsmail Gülizâr'ın peşinden gitmeye karar verir.

Padişah, Şah İsmail, annesi saraydadırlar. Zaman belirtilmez.

a-Kelime seçimi: Y, âşıklığım yok, 'azâba gelüp, M sinirlenen; Y tarumâr; M kırıp geçmeğe; S uçupbörü, sır diligi, mektup

b-Cümle seçimi: Y *“Hazineye girüp bir heybe dolusi altın alup kılıç kargı ve mızrak cümle aletlerini alıp taşra çıktı.”* M *“Hazineye girerek heybesini altınla doldurdu...”* S *“Onun için altınnan doldurmuş oğlan.”*

c-Konu seçimi: Y ve M'de babası oğluna izin vermez. Şah İsmail annesine uğrar, dörtlüklerle annesine veda eder. Sonra kale kapısını parçalayıp çıkar. S'de de baba oğluna izin vermez. Atı uçar ve böylece evden ayrılır. S'de güncelleştirmeler yapılır ve ayrıntılar verilir.

Y ve M'de aynı bilgiler yer alırken, S'de Oğlan babasına gideceğini söylediği zaman yaşlı adam gelir ve hem oğlana, hem de ata ad verir. Oğlanın adını Şah İsmail, atının adını Kamertay koyar. Anlatıcı oğlanın adının ne olduğu konusunda şaşırır, Zor Bey der ve daha sonraki bölümlerde bu yanlışlığı düzeltir.

a-Dizelerde kelime seçimi: Y seher vakti (3/2), M acı acı (3/2); Y eyle (4/3), M etsin (4/3)

b-Dize seçimi: Her iki varyant dörder haneden oluşur. Nazım türü samaîdir.

Y *“Gözlerinden dökme abı”* (1/2), M *“Yüreğini delme böyle”* (1/2); Y *“Nail oldum bu derde”* (1/3), M *“Ne yapayım bana söyle”* (1/3); Y *“Ne babam derdime ağlar”* (2/1), M *“Yeşil çama giymiş dağlar”* (2/1); Y *“Bu hasret çekerim dağlar”* (2/2), M *“Hasretliğim ciğer dağlar”* (2/2); Y *“Kamertay urdum özengi”* (3/1), M *“Kamertaya vur kırbacı”* (3/1); Y *“Babam boş komasın tahtı”* (3/3), M *“Babamında tahtı tacı”* (3/3); Y *“Yıkılır tacı mihrabı”* (3/4), M *“Yıkılmasın o mihrabı”* (3/4); Y *“Üçler yediler kırklar bile”* (4/1), M *“Üçler beşler, hepsi bile”* (4/1).

c-Konu seçimi: Şah İsmail annesi ile vedalaşır, derdini söyler, Allah'tan yardım ister.

C-SEVGİLİYİ ARAMA VE ENGELLER

25- Şah İsmail önce çeşme başında, sonra da kızın çadırının olduğu yerde türkü söyler.

Şah İsmail tek başınadır, mekân yoldur. Bir ay yol almıştır.

a-Kelime seçimi: Y gaflet, M şırıl şırıl

b-Cümle seçimi: Y *“Gaflet gelüp bakalım ne söyledi.”* M *“Bir müddet uyudu, gördüğü rüyanın tesiriyle derhal uyandı. Şu sözleri söyledi.”* Y ve M'de üslup

farklılıklarının yanı sıra M de tasvirler yapılır. Y ve M’de sevdiği kızın çadırının önüne gelir ve yine türkü söyler.

Y’de Gülizar’ın çadırının yerinde yeller esmesini “*Çelik çomak oynar kimse yok.*” Şeklinde verilirken M’de manzarayı güzelliği tasvir edilir. “*Şimdi önünde meçhul ufuklar duruyordu.*” Y’de olmayan bilgilerden kahramanın ağlaması, M’de yer alır. “*Ne yapacağını ve nere gideceğini bilmiyordu,*” ifadesi ile üslûp bakımından klasik halk hikâyesinden uzaklaşılır.

S’de türkölü söyleyiş görülmez. Konu burada farklılaşır. Hikâyenin akışında daha sonraki olaylarla bütünleştiremeyeceğimiz bir bölüm yer alır. Buna göre, Şah İsmail yolda bir çobana rastlar. Ona bir avuç altın verir. Çoban da ona hatıra bir mendil verir.

Y ve M’de Şah İsmail yola devam edip, uyuduktan sonra, sazı ile türkü söyler.

İlk söyleyiş:

a-Dizelerdeki kelime seçimi: Y gafletten (1/1), M gafletle (1/1), Y bulmalı (2/2), M bulayım (2/2)

b-Dize seçimi: Y üç hane ve iki dizeden, M üç haneden oluşur. Nazım türü koşmadır.

Y “Katar katar olmuş yüzünün nûru”(2/3), M “Yakar derunumu aşkının narı” (2/3).

c-Konu seçimi: Şah İsmail’in kuş dilinden anladığı, erenler sırrı ile âşk şarabını içtiği, sevgiliyi aradığı ve onu özlediği anlatılır.

İkinci söyleyiş:

a-Dizelerdeki kelime seçimi: Y tazımı (1/1), M şahini (1/1); Y püryana (1/2), bir yana (1/2)

b-Dize seçimi: Üçer haneden oluşur. Nazım türü koşmadır.

Y 1/3’teki dize M 1/4 yer alır. Y “Beni mecnûn etdi dağlara düşürür” (1/4), M “Yurdu boş kalmış gitmiş bir yana” (1/3). İkinci ve üçüncü dörtlüklerde son dizeler dışındaki ilk üç dize de farklıdır.

c-Konu seçimi: Sevgiliyi elinden kaçırdığını ve kendinin Mecnûn gibi yollara düştüğünü söyler ve yaylaya Gülizar’ı görüp görmediğini sorar.

Üçüncü söyleyiş:

a-Dizelerdeki kelime seçimi: Y yohsa (1/1), M bilmem (1/1); Y yaşı döndü ummana (1/2), yaşı yere çimene (1/2); Y yeşil çimene (1/3), M çayırlara yine (1/3); Y çimen (1/4), M çayır (1/4) Y dağ ile taş (2/3), M dağa güneşe (2/3); Y özünü (4/1), M üzerine (4/1).

b-Dize seçimi: Y dört haneden, M üç hane iki dizeden oluşur. Nazım türü koşmadır.

Y “Güz geldikde bağlar döker gazeli” (3/3), M “Güz gelince döker gazeli bağlar” (3/3)

c-Konu seçimi: Şah İsmail Gülizar’ın nereye gittiğini çayır çimene, dağa güneşe, turnalara sorar, mekânla konuşur.

26- Şah İsmail yolda kale görür ve kalenin kapısını parçalar.

Şah İsmail’in mekânı yol güzergâhı ve bir kale önüdür, beş gün on gün demiş bir ay yol almıştır.

a-Dizelerde kelime seçimi: Y bu kadar (1/1), M yoktur (1/1)

b-Dize seçimi: Y üç hane ve iki dizeden, M dört haneden oluşur. Nazım türü semaîdir.

Y “Ne yüksek yapmış binasın” (1/3), M “Yok suali yok sorusu” (1/3); Y “Lale yakut ile elmassın” (1/4), “Saray senden yol isterim” (1/4); Y ve M arasındaki diğer dörtlüklerden 2., 3. dörtlükler farklıdır ve 4. dörtlüğün ilk iki dizesi yazılmıştır, M Son dörtlük tamdır.

c-Konu seçimi: Şah İsmail kale görür ve burada bir türkü söyler. Kalenin yüksekliğinden söz eder, kaleyle konuşup yol ister.

S’de ise “devam et, devam et, devam et...” denir ve zaman verilmez. S Konu farklılığı anlatıcının şaşırması ile Şah İsmail’in Kandahar şehrinde bir nineye misafir olduğu, yoluna devam ettiği anlatılır; sonra kaleyle ilgili bölüm verilir.

27- Şah İsmail Gülperi ile karşılaşır.

Şah İsmail, Gülperi, kalenin odasındadırlar. Zaman, bir ay sonrasıdır.

a-Kelime seçimi: Y neredibân, M merdiven, S yok; Y ve M gergef işler, S tezgâh dokur, Y Şeftalünün, M öpüştüler, S yok

b-Cümle seçimi: Y “...yaş yerine kan ağlar” M “Ağladığı âşikârdı.” S “ağlıya ağlıya...” Y “*muhabbetle birbirlerine âşık olup şeftalünün almuşların devşür olacakların meydana atdılar.*” M “*Kendilerinden birbirlerine yaklaşıp bir müddet göz göze bakıştılar, sonra uzun uzun öpüştüler.*” S yok.

c-Konu seçimi: Y ve M’de Şah İsmail sarayın duvarını yıkar, içeri girer, bir kızı ağlar halde bulur. Kızla karşılıklı türkülerle söyleşirler. S’de yolda bir ev görür ve nârâ atarak evin bir bölümünü yıkar. Y ve M’de Şah İsmail ve Gülperi birbirlerine âşık olurlar. S’de âşıklık meselesi anlatılmaz.

a-Dizilerdeki kelime seçimi: Y ömrümün varı (2/1), M rahat et biraz (2/1); Y niçe (2/4), M nasıl (2/4)

b-Dizi seçimi: Karşılıklı söylenen dörtlük sayısı Y sekiz, M ondur. Nazım türü koşmadır.

Y “Benim derdim var senden beş beter” (1/1), M “Senden çoktur bugün benim dertlerim” (1/1); Y “Gizli dertlerine dermân katayım” (1/3), M “Göz yaşına kanlı yaşlar katayım” (1/3); Y 3. dörtlüğün 4. dizesi yazılmamıştır.

c-Konu seçimi: Konu aynı olup kelime ve dize farklılıkları devam eder. Şah İsmail ve Gülperi karşılıklı dörtlüklerle konuşurken birbirlerini beğendikleri görülür. Gülperi kardeşlerinin azabını çektiğini söyler.

28- Şah İsmail Gülperi'nin kardeşlerine yardım eder.

Şah İsmail, beş kardeş ve düşmanlar geniş-açık bir savaş alanında bulunur. Zaman belirtilmez.

a-Kelime seçimi: Y dev, M ejderha, S dev

b-Cümle seçimi: Y “*kendi kendine atdı. Azlığa gitsem benlik eyledi dirler. Çokluğa gitsem korktu dirler...*” M ve S’de böyle bir ayrıntı yer almaz. Y “*Giriş girdi ki cân-ı gönülden kılıç oynadı ki cayır cayır kırmağa başladı.*” M “*Gökten düşmüş bir yıldırım gibi hücum etti...*” S’de “*Nārāsı büyük e, o adamın ha yavrım de yavrım cenğ ederlêke bî nārā atmış o divlê olduğu gibi erimiş.*”

c-Konu seçimi: Y ve M’de Gülperi kardeşinin savaştığını söyler. S Kardeşlerin sayısı verilmez. Şah İsmail savaş alanına gider. Her üç varyantta selamı kardeşler alırlar.

Y ve M’de Şah İsmail türkü söyler. S’de türkü yoktur.

a-Dizelerde kelime seçimi: Y yüce, sükûn (1/1), M yüksek, sürgün (1/1)

b-Dize seçimi: Y iki dize üç haneden, M dört hane ve iki dizeden oluşur. Nazım türü koşmadır.

Y “Yaradın yerde insanı, havada kuşu” (1/3), M Gönlümün gıdasın hüznü eyledin (1/3); Y ve M ikinci dörtlükler birbirlerinden tamamen farklıdır. Y ve M arasında üçüncü dörtlüğün ilk iki dizeleri farklı, son dizeleri aynıdır. Diğer dörtlükler de tamamen farklıdır.

c-Konu seçimi: Şah İsmail, kardeşler için savaşacağını, bir bölük orduya Zülfikâr’ın kılıcını çalacağını söyler. Düşmanları yener.

29- Gülperi'nin kardeşleri Gülperi'yi Şah İsmail'e verirler.

Şah İsmail, Gülperi, kardeşleri dar-kapalı mekân'da saraydadırlar. Zaman verilmez.

a-Kelime seçimi: Y mekkare, M namussuz, S tenkih(t) etmişler

b-Cümle seçimi: Y'de "Seni gidi saç çok mekkare..." M "Vay namussuz vay..." S "Keyf yapıyōsun diye gızı tenkih (tenkit) etmişle." Y "Ol vakt bildiler ki kendilerine gelen pehlüvan geldi." M "Anladılar ki buraya gelen kendi halâskârlarıdır." S bu ayrıntı yer almaz.

c-Konu seçimi: Y ve M Şah İsmail'i kardeşler saraylarına davet ederler. Saraylarına gelirler, kalenin yıkıldığı görürler, Şah İsmail'in geldiğini anlarlar. Şah İsmail'i iyi ağırlarlar ve kız kardeşlerini Şah İsmail'e verir, düğün yaparlar. S aynı bilgiler daha kısa cümlelerle anlatılır.

30-Şah İsmail Gülperi'nin sarayından ayrılır.

Şah İsmail, Gülperi ve kardeşleri, dar-kapalı mekândadırlar. Zaman yedi gün sonradır. S'de zaman iki üç gündür.

a-Kelime seçimi: Y pehlüvan, M baba yiğit; Y zevk ü safa; M iyi bir hayat, S yok

b-Cümle seçimi: Y "Derûn-i dilden ah çeküp felek a'inesin siyah oldu." M "Şah İsmail'in neşesi bozuldu." S "Gidēkene hazırlanmış bene müsaade."

c-Konu seçimi: Şah İsmail Gülizar'ın peşine gitmek ister, Gülperi ve kardeşlerinden izin alır. Y ve M'de Gülperi Şah İsmail ile beraber yola çıkmazken, S'de Gülperi Şah İsmail ile birlikte yola çıkar.

31- Arap Özengi İle karşılaşır.

Şah İsmail, Arap Özengi geniş-açık alanda bulunurlar. Y Zaman kırk gün sonradır, M aradan birkaç gün geçer.

a-Kelime seçimi: Y Arap Özengi, M Arapözengi, S Arab-ı Zengi; Y ve M bir lenger pilav, S bulgur pilavı

b-Cümle seçimi: Y "Benim ile imtihan ol da öyle ye." M "Benimle savaşımadan yemek haramdır." S "...kim danışdı size kime danışdınız da yiyōsunuz bunu." Y ve M Savaşımadan önce ayrıntı verilir, S'de verilmez ve hemen savaşa başlanır. Y ve M'de karşılıklı türkülerle söyleşirler.

c-Konu seçimi: Y Şah İsmail yola çıkar, Arap Özengi'nin kanlı pilavını yerken karşılaşır. Arap Özengi meydan okur. Karşılıklı türkülerle söyleşirler. M aynı bilgiler yer alır.

a-Dizelerde kelime seçimi: Y gel (1/1), M sakın (1/1); Y gölgen düşdi (2/1), M bi keklik düşmüş (2/1); Y evini (2/2), M avını (2/2); Y yârini âş(k) virir (2/3), M avunu âşıktır (2/3); Y Arap (3/3), M seni (3/3); Y kulun (3/4), M kölen (3/4); Y urur (4/2), M vurur (4/2); Y gibi kanlar saçarım (4/3), M şimşek açarım (4/3); Y leşime (5/2), M başıma (5/2); Y eyle yeter savaşıma (5/3), M ile tez savaşıma (5/3); Y - (5/4), M sakın (5/4); Y

çağuruverem (7/1), M çağırayım (7/1); Y öldürme (7/4), M incitme (7/4); Y meydanın değilsin (8/1), M değilsin meydanın (8/1)

b-Dize seçimi: Y karşılıklı konuşma sekiz haneden, M on haneden oluşur. Nazım türü koşmadır. Y “Hiç sen duymadın mı Arap Özengi” (8/3), M “Namımı duymadın mı Arapözengi” (8/3)

c-Konu seçimi: Şah İsmail ve Arap Özengi'nin birbirlerini yoklarlar ve birbirlerine meydan okurlar.

32- Şah İsmail ve Arap Özengi ile savaşı.

Şah İsmail, Arap Özengi ve diğer kızlar ile geniş-açık mekânda, savaş alanındadır. Zaman belirtilmez.

a-Kelime seçimi: Y nikâp, M peçe S perde; Y ateşler sıçradı, M şimşekler çaktı, S yok.

b-Cümle seçimi: Y “*Ayin on dördü gibi parlamaya başladı*” M “*Ayin on dördü gibi güzel bir çehre çıkmasın mı?*” S “*Bakar ki nur gibi bî gız*”; Y “*Bir de baktı ki ne bakarsın bir Arap bir dudağı yerde bir dudağı Keşiş dağından ne bağırır çağırırsun in aşağı...*” M “*Ne bağırıp çağırıyorsun, dedi, mert isen işte meydan.*” S “*ha yavrum, de yavrum, ha yavrum de yavrum derken...*”

c-Konu seçimi: Bütün varyantlarda Şah İsmail Arap Özengi'yi yener. Tam öldüreceği sırada Arap Özengi'nin yüzü ortaya çıkar. Şah İsmail kızın yüzünü görünce yere düşer bayılır. Arap Özengi de onu beğenir.

Y'de savaş sahnesi daha ayrıntılı olarak verilir. M'de daha kısaca anlatılır. S'de ayrıntı verilmez.

33- Şah İsmail, Arap Özengi ile birlikte Gülizar'ı aramaya çıkar.

Şah İsmail, Arap Özengi sarayda birliktedirler. Zaman beş gündür.

a-Kelime seçimi: Y Kalıp ifade “felek a'inesin siyâh eyledi.” M varyantta aynı olay karşısında kalıp ifade yer almaz. S'de ise ilk Gülperiye “bene müsaade” Arap Özengi'ye “müsaade isdemiş” şeklinde yinelemeler yer alır.

b-Cümle seçimi: Y “*muhabbete başladılar*” M “*Kırk yıllık ahbap gibi tatlı tatlı konuşmaya başladılar.*” İle başlayan cümleye ayrıntılarla devam eder. S de ayrıntı hiç yer almaz.

c-Konu seçimi: Şah İsmail Arap Özengi ile beraber kalırlar. Şah İsmail derdini söyledikten sonra yola çıkarlar. Evlilikten söz edilmez. M'de Şah İsmail Arap Özengi ile evlenir, düğün yaparlar. S'de evlilik yoktur. Anlatıcı burada Şah İsmail'in adını hatırlar. Babasının adının Zor Bey olduğunu söyler.

Ç-SEVGİLİYE KAVUŞMA

34- Hindistan'a varır bir nineye misafir olurlar.

Şah İsmail, Arap Özengi ve yaşlı kadın yer alır, mekân Hindistan'da bir ninenin evidir. Zaman belirtilmez.

a-Kelime seçimi: Y revân oldılar, M şehre vardılar, S varmışlar.

b-Cümle seçimi: Y “*Şah İsmail elini cebine sokup bir üç altın koca ninenin eline viridi.*” M “*Şah İsmail, işi kolayca halletmek için elini cebine soktu. Bir avuç altın çıkarıp kadına uzattı.*” S “*Şah İsmail o vakıt goca ğarının: “Aş nine avcını,” demiş. Aşmış bî avuç altın vemiş.*”

c-Konu seçimi: Y ve M'de Şah İsmail yanındaki iki hanımla Hind'e M Hindistan'a varıp, bir nineye misafir olurlar. M Şah İsmail'in Hintçe bildiği vurgulanır.

S'de ise, Şah İsmail ve iki kızla yola devam eder. Yolda Şah İsmail kızın dizinde uyur. Bu sırada düşman gelir. Arap kılığındaki kız onlarla savaşır. Şah İsmail uyanınca düşmanı birlikte yenerler. Bu bölümler Y ve M'de Hindistan dönüşünde verilir. Anlatıcı burada şaşırılmış ve bu savaşı daha önce anlatmıştır.

35- Nine Gülizâr'a gider ve Şah İsmail'in geldiğini haber verir.

Gülizar, nine ve düğündekiler, dar-kapalı mekândadırlar. Zaman belirtilmez.

a-Kelime seçimi: Y can başına sıçrayıp, M afalladı; Y kızım, M evladım; Y iftade (üftade); S'de yer almaz.

b-Cümle seçimi: Y “*Allah kerimdir Mevlâ güzel yapar deyüp.*” M “*Allah büyüktür gün doğmadan neler doğar*” gibi teselli cümleleri verilirken S'de bu ayrıntılar verilmez.

Y “*Gülizâr tarağı görünce yanında olan kızları taşra savdı.*” M “*Gelin bunu görünce kızgınlığı geçti. Hemen yanındaki kızları bir bahane ile savdı.*” S “*...gâşidan yüssüğü gösdermiş ğıza.*” Y “*kızım olduğun Şah İsmail bende misafirdir.*” M “*Evlâdım, Şehzaden benim evimde misafirdir.*” S daha kısa cümlelerle anlatım gerçekleşir. Bu türden ayrıntı yerine konuşma olmadan Gülizar: “*Bene bu nene yakıcek kineyi,*” der.

c-Konu seçimi: Gülizar'ın Hindistan padişahının oğlu ile düğünü olmaktadır, Gülizâr yası olduğunu söylemiş ve şehzadeyi gerdeğe almamıştır. Y ve M ertesi gün Şah İsmail altın tarağı nineye verir ve Gülizar'dan cevap bekler. S altın tarak değil, altın yüzük vardır. Y Nine Gülizar'a altın tarağı gösterir, Gülizar nineye çağırır, durumu öğrenir, nineye gül bahçesinde olacağını söyler.

36- Şah İsmail ve Arap Özengi Gülizâr'ı kaçırlar.

Şah İsmail, Arap Özengi, Gülizar gül bahçesinde dirler. Zaman düğünün son günleridir.

a-Kelime seçimi: Y sarmaşup, M kucakladı, S yok

b-Cümle seçimi: Y “*Gülizâr Hanımı el pençe idüp belinden kaptığı gibi atın terkisine aldı.*” M “*Arapözengi dayanamayıp hemen Gülizârı tutduğu gibi atının terkisine aldı.*” S “*Yaneşmişlê: Sen yenine ben gıcına, demiş gelin. Atladıklarınan nerden geçdiği bellisiz zaten onun cenabı Allah tarafından.*”

c-Konu seçimi: Y ve M Şah İsmail gül bahçesine gider, sevgililer birbirlerine kavuşurlar ve türkülerle söyleşirler ve birlikte kaçarlar. S Şah İsmail derviş kılığına girer. Üstü başı eskidir. Adının Garip olduğunu söyler. Kız dervişin atına binip gitmek ister. Anlatıcı dibek taşına yanaşıp oradan ata bindikleri söyleyerek kendi bildik çevresiyle hikâyeyi aynileştirmeye çalışır.

a-Dizelerdeki kelime seçimi: Y alıyla gelür (1/2), M ele gitmişsin (1/2)

b-Dize seçimi: Y Karşılıklı konuşmalarda üçer dörtlükten altı karşılıklı hane, M dört hanelik karşılıklı koşmalar yer alır. Y İkinci hanenin son iki dizesi eksiktir. Y “Ben sanurdum tuti kumru ötüşür” (3/3), M “Ben ağlarım dudu kameri ötüşür” (3/3); Y “Sevdiğim bana şirin (dil) ile gelir” (3/4), M “Giyinmiş kuşanmış ile gitmişsin” (3/4).

c-Konu seçimi: İki sevgili birbirlerine olan özlemlerini dile getirirler.

D-EVE DÖNÜŞ

37- Yolda düşman yetişir, düşmanı Arap Özengi tek başına yener.

Arap Özengi, Şah İsmail, Gülizar ve düşman ordusunun yer alır. Geniş-açık mekân savaş alanıdır. Zaman yolculuk sırasındır.

a-Kelime seçimi: Y mışul mışul, seksen batman gürz, M uyuyarak, kalkan ve gürz S yok.

b-Cümle seçimi: Y “*Oğlan ile kız dahi kucak kucağa sarılıp yattılar.*” M “*Şah İsmail ile Gülizâr ayrı ayrı yerde yattılar.*” S bu bölüm yer almaz. Y “*Na’ra urup aç kurt koyuna salar gibi saldı der’akip cenge başladı.*” M “*Kurt koyuna salar gibi kendini taburun içine attı.*” S Yok.

c-Konu seçimi: Yolda Arap Özengi Şah İsmail ile Gülizar’ın yatıp uyurlar. Bu sırada Hindistan’dan gelen askerleri Arap Özengi tek başına yener ve bir türkü söyler. S’de bu olay Hindistan’a giderken anlatılmıştır. Arap Özengi’nin aslında hanım olduğunu sadece Şah İsmail’in bildiğini, diğer iki kızın bu durumu bilmediği anlatılır. Yolda giderken yoruldukları için uyumuşlardır. Şah İsmail’in dizinde uyuduğu kızın gözyaşı ile uyanması söz konusudur. Burada üç kız varsa, Hindistan’dan Gülizar’ı alıp dönerken bu bölüm anlatılmalı idi.

Cenk bittikten sonra Y ve M’de Arap Özengi sazı eline alır ve bir türkü söyler.

a-Dizelerdeki kelime seçimi: Y Neler (3/3), M ne (3/3); Y Frengi (3/1), M Habeşi (3/1)

b-Dize seçimi: Y dört hane M üç hane yer alır. Nazım türü koşmadır. Y “Uyan hey sevdiğim Gülizar uyan” (1/3), M “Uyan hey sevdiğim gör neler oldu” (1/3); Y “Bir tilki neylesin bir aç aslana” (2/3), M “Bir arslan neylesin bir sürü cana” (2/3).

c-Konu seçimi: Arap Özengi düşmanı yendiğini sırada neler olduğunu anlatır.

38- Önce Arap Özengi'nin sarayına, ardından Gülperi'nin sarayına giderler.

Şah İsmail, Arap Özengi, Gülperi ve kardeşleri bulunur. Dar-kapalı mekân saraydır. Zaman Y beş gün, ayrıca üç gün M beş on gün olarak verilir.

a-Kelime seçimi: Y suvar olup, M revan oldular; Y hemşirem, M enişte

b-Cümle seçimi: “*Yükte hafif pahada ağır olan malı alıp yola revan oldular.*” M “*Orada eğlendikten sonra yükte hafif pahada ağır ne varsa alıp Gülperinin bulunduğu küçük saraya geldiler.*”

c-Konu seçimi: Y ve M Gülizar'ın evine varılır, onu da alıp yola düşülür. Ardından Gülperi'nin evine gelinir. Orada üç gün misafir olurlar. Gülperi'yi de alıp yola çıkarlar. S'de bu bilgiler yer almaz.

39- Baba evine varmadan önce çeşme başında eğlenirler.

Şah İsmail, Gülizar, Gülperi, Arap Özengi, koçucu çeşme başındadırlar. Zaman günün birinde şeklinde verilir.

a-Kelime seçimi: Y çiftçi, M bahçıvan S yok; Y mücde, M müjde S yok. Y ve M remil atmak, S yok

b-Cümle seçimi: Y “*...iki taraftan nazar idüp bakar iken bir çiftçi gelüp yer öpüp...*” M “*...biraz istirahat için oturdular, bu sırada Kandihar tarafından bir adamın ...*” S yok.

c-Konu seçimi: Y Kandahar şehrinin yakınında bir çeşme başında bir çiftçiye, M'de bahçıvana rastlarlar. S'de yer almaz. Y ve M'de Şah İsmail babasına müjde yollar, koç hazırlasın der. Arap Özengi'nin baktığı kum falına göre saraya varmazlar. Bu alt bölüm S'de yer almaz.

Y gelinlere koç gönderme yer alırken M ve S'de yer almaz. Y'de koçucu başı bir koç getirir ve üç gelin görünce iki koç daha getirir. Bir koça Arap Özengi, bir koça Gülperi, bir koça da Gülizâr biner ve giderler. Bu bilgiler diğer iki varyantta yer almaz. M'de gelinler arabalara binerek gelirler. Bu kesitler Y de geniş bir şekilde yer alırken M de daha kısa anlatılır. S de hiç yer almaz.

40- Sultan Hanım ve padişah gelip gelinleri görürler.

Şah İsmail, Gülizar, Gülperi, Arap Özengi, Padişah ve karısı sarayda dar-kapalı mekândadırlar. Zaman aradan birkaç gün geçti biçiminde verilir.

a-Kelime seçimi: Y berduban, M ve S’de yok. Y ve M el pençe divan durmak, S yok.

b-Cümle seçimi: “*Sultan Hanım bunlara nazar ederken sol taraftan urulup sağ taraftan yalman gösterdi.*” İfadesi, kalıp cümle olarak daha sonra padişahın ziyaretinde de aynen tekrar edilir. M “*Sultan Hanım gelinlere bakarken oğlunun saadetini kıskandı.*” S yok. Y “*Padişah neye böyle söylersin hiç evlâd öldürmek olur mu?*” M “*Aman hanım sende hiç vicdan yok mu evlâd öldürülür mü?*” S Hanım Sultan hiç geçmez. Y “*Padişah bir o yana bir bu yana nazar ider ol dahi sol taraftan urulup beş karış batman gösterdi derakıp...*” Aynı kalıp cümle padişahın ziyaretinde de verilir. M “*Şah göz ucu ile kızlara baktı. Kızlar insanı çileden çıkaracak kadar birbirinden güzeldi. O da oğlunu kıskanmaya başladı.*” S “*Gonuşülarkē gızlara pādşah âşığ olmuş.*”

c-Konu seçimi: Y ve M başka bir konağa varırlar. S Babasının sarayına döner ve kendine bir saray yaptırır. Y ve M Hanım Sultan kızları görmeğe gider, onları kıskanır, eve gelip kocasına onları öldürmesini söyler. S Hanım Sultan yoktur. Y ve M Padişah kızları görmeye gider o da kıskanır eve döner, S Padişah kızları görünce ve onlara âşık olur.

E-AİLE İÇİN ENGELLERİ

41- Padişah Şah İsmail’i ortadan kaldırmaya karar verir.

Padişah ve Şah İsmail yer alır. Mekân padişahın sarayıdır. Zaman verilmez.

a-Kelime seçimi: Y bu olmadı, M ya zehirlemedi, S yok.

b-Cümle seçimi: Y “*padişahın ‘asabı ziyadeleni.*” M “*pederinin kızdığını görünce*” S yok. Y “*siyasetgâhe getirür iken,*” M “*Siyaset meydanına getirdiler.*” S yok. Y “*bir iki mısrağ,*” M “*birkaç söz söylemeğe,*” S yok.

c-Konu seçimi: Y ve M Padişah oğlunu öldürmek niyetindedir, onu sarayına davet eder. Yemekleri zehirler. Arap Özengi kum falına bakar, Şah İsmail’e yemeklerin zehrini alacak bir mühür verir ve Şah İsmail zehirlenmez. Padişah oğlunu satranç oynamaya davet eder, Şah İsmail üç kez yener, sonra iki kez mahsus yenilir. Bunun üzerine padişah ellerini bağlatır. Şah İsmail ipleri çözer. S Satranç yoktur, iple bağlanır, ipleri kırar. Tüm varyantlarda Şah İsmail’in elleri ancak sazının telleri ile bağlanır. Babası onu öldürmek isteyince sazı ile babasına türkü söyler. S Türkü yoktur.

a-Dizlerde kelime seçimi: Y eşîğinin (1/1), M eşîğine (1/1); Y götür, yanına (1/3), M bırak, başına (1/3)

b-Dize seçimi: Y’de üç hane ve iki dize, M’de üç hane yer alır. Nazım türü koşmadır. Y “Uyma baba uyma düşman sözine” (2/1), M “Uyma babam uyma nefesine düşmana” (2/1); Y “Evlâda yanar size garaz ider” (2/2) M “İnsan kıyar mı hiç evladına” (2/2); Y “Yiğidin sûreti iki gözüdür” (2/3), M “Yeni baştan mevlâm düştüm figana” (2/3); Y Son dörtlük ile M son dörtlük birbirinden tamamen farklıdır.

c-Konu seçimi: Şah İsmail babasından kendisine kıymaması ister. Y Hacılar hocalar M halk araya girer, Şah İsmail öldürülmez, gözleri oyulur, M gözlerine mil çekilir, bir dağ başına bırakılır. Y ve S sağ gözü sol cebine, sol gözü sağ cebine koyarlar. M’de bu kesit yer almaz.

42- Padişah kızları saraya davet eder.

Padişah, Arap Özengi, Gülizar, Gülperi, yüz hamal, yüz kadın dar-kapalı mekândadır. Zaman verilmez.

a-Kelime seçimi: Y harad, M çuval, S çuval; Y ricâl-i kibâr, M devlet adamları; Y ‘azaba gelüp, M hiddetlenmek; Y ma (biz), sayd (av), remil eylemek, leş; S hamal, çeyiz

b-Cümle seçimi: Y “*Şimdi padişah emreyledi ki varın gelinleri alın gelin dedi.*” M “*Hükümdar, Şah İsmailden kurtulduktan sonra derin bir nefes alarak, muhafızlarına: Çabuk gelinleri buraya getiriniz! Emrini verdi.*” S “*Ondan sōna gelinleri alecek ya pādşah gāri. Gelinleri buyrun ediyor.*”

c-Konu seçimi: Y Padişahın davetini kızlar yüz kadın ve yüz hamalla, M teşrifatçı ile kabul eder. Y ve M Arap Özengi doksan dokuz kadını öldürür ve çuvalın içine kor. Hamallar çuvalı açınca durum anlaşılır ve padişah gelinlerin ölüm emrini verir. S Arap Özengi kırk kadın ve kırk hamal ister; kırk kadını doğrar ve gönderir.

43- Arap Özengi savaş açar.

Arap Özengi ve askerler yer alır, mekân verilmez. Zaman aradan iki gün geçer şeklinde ifade edilir.

a-Kelime seçimi: Y asker cem itmek M bine yakın asker, S yok; Y divân

b-Cümle seçimi: Y “*Kendi yüzine nikâp çekip saydaniyede (av yerinde) oturdu. Bir alup ağırılarını bekleyüp tamam oldu.*”M “*Arap Özengi ise hazırlıklı olduğu için...*”S yok. Arap Özengi’nin savaşı Y’de on üç cümle ile, M de yedi cümle ile anlatılır. S “*Böyle ceng ederlerkē*” ile kısaca anlatılır.”

c-Konu seçimi: Arap Özengi savaşa başlar, onu kimse yenemez, halk arasında dedikodu başlar.

44- Şah İsmail’i gözleri açılır.

Şah İsmail, yaşlı adam geniş-açık bir mekândadırlar. Zaman belirtilmez.

a-Kelime seçimi: Y gögercin M yok S güvercin, Y eyü olur, M yok, S anadan doğma

b-Cümle seçimi: Y “*lâkin şimdi bir tüy düşer olsa gözlerine sürse, Mevlâ'nın izniyle...*” M yok, S “*...ğanadımdan bir tüy düşürsem de bu gözleri, sağ gözünü alsa...*” Y “*Göz görmez hali harap bir gün çûşa gelup aldı sazı eline bakalım ne kelâm söyledi.*” M “*Ağlaya ağlaya yerlerde sürünüyor, ve şu kıtayı söylüyordu.*” S yok.

c-Konu seçimi: Y İki güvercin kendi aralarında konuşurlar, düşen tüylerini gözüne sürse açılacağını söylerler. Şah İsmail kuşdilini bilmektedir. Düşen iki tüyü bulur gözlerine sürer. Gözleri açılır. M Şah İsmail'i bir çiftçi bulur, evine götürür. İlaç hazırlar ve Şah İsmail'in gözleri açılır. S Şah İsmail kuşlarla konuşur. Kuş sağ cebindeki gözünü sola, sol cebindeki gözünü sağa takmasını ve düşüreceği tüyü sürmesini ister. Şah İsmail kuşun dediğini yapar ve gözleri açılır. Yazma ve sözlü varyantlarda aynı anlatım verilirken, matbu metinde bu bilgiler daha akılcı ve gerçekçi bir şekilde anlatılır. Yazma varyantın bir farkı da Şah İsmail'in tüyleri gözlerine sürdükten sonra iki rekat hacet namazı kılmasıdır.

Y ve M'de Şah İsmail sazı alır ve gözlerinin açılması için Hızır'dan medet umar. S'de bu alt kesit yoktur.

a-Dizelerde kelime seçimi: Y sizde var mı (3/1), M yok mu yarap (3/1); çağıranda (3/3), çağırın (3/3)

b-Dize seçimi: Y üç hane ve iki dizeden, M iki hane ve iki dizeden oluşur. Nazım türü koşmadır.

Y “Yedi dağ üstüne kurar mihrabi” (1/1), M “Arşı rahman, cümle âlem sahibi” (1/1)=(Y 1/3); Y “Benim bu gözüme derman viresin” (1/4), M “Görmez gözlerim asla cihani” (1/4) M ikinci dörtlük yer almaz.

c-Konu seçimi: Şah İsmail gözlerinin açılması için Allah'a yalvarır; Hızır'ın yetişmesi için yakarır.

45- Şah İsmail bir çiftçiye evlat olur.

Şah İsmail, çiftçi geniş-açık mekândadırlar, M birkaç gün sonra şeklinde zaman verilir.

a-Kelime seçimi: Y Hak cellü ‘alâya niyaz, yalvarıp M yok S yok.

b-Cümle seçimi: Y “*Şah İsmail atdı. Baba beni evlatlığa kabul eder misin?*” M “*Oradan geçmekte olan bir çiftçi onu görerek yanına koştu.*” S “*Çiftçi amca sen ne'yniyon, demiş beni evlatcasına alıyon mu sen? Alırın alırım, demiş.*”

c-Konu seçimi: Y Şah İsmail çiftçiye kendisini evlatlığa kabul ettirirken yalvardığı belirtilir. M Çiftçi kör haline acır ve yardımcı olur. S Yalvarma veya acıma gibi bilgiler yer almaz.

46- Şah İsmail savaşa gider.

Şah İsmail, çiftçi, tatar, diğer askerler, geniş-açık alandadırlar, zaman belirtilmez.

a-Kelime seçimi: Y bek başına, M baş pehlivana, S padişaha gider. Y keloğlan, M keloğlan S yok; Y naçak, yüz para, beygir, M ve S yok

b-Cümle seçimi: Y “*Birbirlerine zafer bulamadılar*” M “*Birbirlerine kıyamıyorlardı.*” S yok. Y “*...kölenize icazet vir,*” M “*...yalvarmaya başladı.*” S yok.

c-Konu seçimi: Y Tatar asker toplayınca çiftçiden izin alıp askere yazılır. M Tatar köye asker toplamaya gelir, çiftçiden izin alır askerlerle Kandihar’a gider. S Padişah, Arap-ı Zengi ile cenk edecek adam arar. Y Çiftçi yardımcı olur ve Şah İsmail’e para verip nacak ve at alırken, M’de bu bilgiler yer almaz. S’de anlatım daha kısa cümlelerle verilir. Anlatımda baba oğul arasındaki konuşmaların gibi sevgi sevdilir.

Y ve M Şah İsmail’in yalvardığı belirtilirken S’de yalvarmak söz konusu edilmez.

F- SONUÇ

47- Şah İsmail Arap Özengi ile savaşır.

Şah İsmail, Arap Özengi, padişah savaş alanında bulunurlar, zaman akşama kadar, akşam ve ertesi gün olarak verilir.

a-Kelime seçimi: Y tiz, getirin, M çağırdı; Y aferin, M mükemmel silahlar; S gâri, çalışıyollā, yigit

b-Cümle seçimi: Y “*...Şah İsmail’i alup geldiler. Yedi yerden temannâ el pençe divân durdu...*” M “*Akşam üzeri Şah İsmail’i çağırdı: Aferin delikanlı...*” S “*Ulen genç, demiş yigit sen gür(ün)düğün gibi değil imişsin devam et.*” Y “*...kızlar ağamız gelmiş deyüp üçü birden aşağı inüp Şah İsmail’in elini öpüp ağlaşmaya başladılar.*” M “*Arap Şah İsmailin bu sözlerini işitir işitmez onu tanıdı.*” S’de sadece anlaştıkları verilir: “*Arab-ı Zengi Şah İsmail’e anleşmişle...*”

c-Konu seçimi: Y ve M Şah İsmail nârâ atar ve Arap Özengi ile akşama kadar savaşır. Padişah genci görür ve ona Kamertay’ı verir. S Padişah Şah İsmail’i çelimsiz bulur. Bir gün savaştıktan sonra, beğenir. Y ve M Şah İsmail gece Arap Özengi’nin sarayına varır, karşılıklı türkü ile söyleşir, anlaşırlar. S Şah İsmail ile Arap-ı Zengi savaşırken aralarında anlaşırlar. Türkülü söyleşme yoktur.

Y Arap Özengi ile savaşıyan yiğidi padişahın görmek istediği bölüm daha uzun anlatılırken M de kısaca anlatılır. S yer almaz. Şah İsmail ve Arap Özengi'nin karşılaştıkları ortamda Y ve M'de türkölü karşılıklı konuşmalar yer alırken S de yer almaz.

Söyleşmeden sonraki cümleler Y'de uzunca M'de kısaca verilir.

a-Dizelerdeki kelime seçimi: Y nice (1/2), M bence (1/2); Y meydanda beni (2/4), M cengi dumanı (2/3); Y küli (3/4), S dağı (3/4); Y görem (4/1), M göreyim (4/1); Y – (4/4), M bu (4/4); Y Yazıktır kıymam sana (5/2)=(M 5/3); Y Kıymışam nice pek cana (5/3), M Kıymışım yüz bin cana (5/2); Y gitmezem (6/3) M gitmez (6/2); Y amânı (6/4), M peymanı (6/4); Y zebûn (6/2), M zabt (6/3).

b-Dize seçimi: Y yedi dörtlük, M altı dörtlük yer alır. Nazım türü semaîdir. Y “Gizlice çevirmiş bizi” (1/3), M “Çevirmiş de bizi gizlice” (1/3); Y “Eylemiş bize meydânı” (1/4), M “Seyreyle cengi dumanı” (1/4); Y “Düşmanlara fendim çoktur” (2/2)=(M 2/3); Y “Dağ gibi yılmışım leşi” (3/2)=(M 3/3); Y “Muhabbetim sana virem” (4/2)=(M 4/3); Y “Arzuladım geldi biri” (6/1), M “Şah İsmail gel beri” (6/1).

c-Konu seçimi: Şah İsmail ve Arap Özengi birbirlerine meydan okurlar.

48- Savaşın sonunda padişah öldürülür.

Şah İsmail, padişah ve ahali savaş alanında. Zaman ertesi gündür.

a-Kelime seçimi: Y kavlı-i karar, öldüreyim deyü, iki pare, hak cenazesi, dua ve şan ile M sevinçle geldi, iki parça, pederim; S hodurlana hodurlana, bubasının kellesini

b-Cümle seçimi: Y Padişahın öldürülmesi uzunca, M ve S kısaca verilir. Y Askerler Şah İsmail oluşunu bilip babasının cenazesini kırlarlar. Şah İsmail tahta oturur. M Askerlere Şah İsmail kendini tanıtır ve hükümdar ilan edilir. S Şah İsmail kılığını değiştirir, ifadesi ile anlatılır. Y “...defn eylediler. Şah İsmail'i dua ve şan ile tahta oturdılar. Mübarek olsun dediler.” M “Hükümdar ilan ettiler.” S “Hemen elbiselerini keymiş.”

c-Konu seçimi: Varyantlarda bilgiler ortak. Şah İsmail Arap Özengi'yi yere yıkar, padişahı çağırır, başını kesmesini padişahıtan ister. Y ve M Padişah Arap Özengi'yi öldürmeye gelince, Arap Özengi padişahı ikiye böler. S boynunu uçurur. Şah İsmail hükümdar olur.

49- Şah İsmail düğün yapar ve muradına erer.

Şah İsmail, Gülizar, Gülperi, Arap Özengi, mekân belirtilmez. Zaman kırk gün, kırk gecedir.

a-Kelime seçimi: Y düğün kurmak M düğün, S düyün etmek

b-Cümle seçimi: Y “*Kırk gün kırk gece düğün idüp...*” M “*Kırk gün kırk gece düğün,*” S “...kırk (gün) kırk gece bî düyün etmişlê...” Y “*Murâd alup murâd verdiler.*” M “*murada erdiler.*” S yok.

c-Konu seçimi: Y Birkaç gün sonra Gülizar ile kırk gün, kırk gece düğün yapıp Cuma günü gerdeğe girerler. Ertesi Cuma Gülperi ile murat alıp murat verirler. M Şah İsmail çiftçiyi sarayına alır, birer hafta ara ile, Gülizar, Gülperi ve Arapözengi ile gerdeğe girer. S İki kızla düğün yapar.

IV- SONUÇ

Varyantlar arasındaki zaman dilimi, varyantların oluşumunda kelime, cümle, üslûp ve kimi yerlerde de konu tercihini farklı kılar. Bu tercih farklılığı bize, her yüzyılda edebî türün geçirmiş olduğu değişimi izleme fırsatı verir. Üslûp farklılıkları kendi yüzyılının yazılı veya sözlü kültürünü yansıtır. Yazma nüshaya 19. yüzyıl nesri, matbu nüshaya 20. yüzyıl nesri diyebiliriz. Sözlü varyantta böyle bir tanımlama yapmak yerine, Muğla ağzı ile söylenen varyant veya “Muğla varyantı” demek daha doğru olacaktır.

Dile ait malzemenin kullanılması, edebî türün yazıldığı veya anlatıldığı zamanı ve çevreyi vermektedir. Yazma nüshanın Arap harfi, basma nüshanın Latin harfi, sözlü varyantı anlatan kaynak kişinin alfabe bilmediğini belirtirsek, varyantlar arasındaki sosyal zemin daha iyi anlaşılacaktır. Varyantların yıllar içindeki seyrini izleyerek, bir yandan dil tarihini, öte yandan tahkiye sanatının değişimini izlemiş olduk. Bu değişim sosyal yaşam ve fikir akımları çerçevesinde gerçekleşmiştir (Wellek, 1983:228).

Üç varyant arasındaki mukayeseli çalışma, bize dil sistemindeki farklılıklarını etraflı olarak vermiş, dil estetiği ve bu estetiği oluşturan unsurlardan kelime, cümle ve konu seçiminin nasıl ayrıştığını ortaya koymuş, böylece biçem bilimi (stilistik) üzerine bir çalışma yapılmış, varyantların ne ölçüde tamam veya eksik olduğu ortaya çıkmıştır.

Üç varyant mukayese edildiğinde, yazma nüshanın yani en eski tarihli varyantın konu bütünlüğünü en iyi şekilde yansıttığı görülür. Benzer olaylar tekrar ettiğinde, benzer kelimeler ve cümle kuruluşları aynı şekilde tekrar edilir. Bu yapı aslında sözlü anlatımdan yazıya geçen unsurlardandır (Boratav, 45).

Matbu varyant yeniden oluşturulurken modern hikâyeciliğe öykünülür. Geleneksel anlatımdaki soyut üslûp, yerini zaman zaman tasvirlerle bırakır. Aynı varyantta olağanüstü motifler, gerçekçi bir zemine oturtulmaya çalışılır. Fantastik unsurların bazıları yerini akılcı açıklamalara bırakır. Meselâ sihirli elmadan ilaç olarak söz edilir. Şah İsmail’in gözleri, olağanüstü bir şekilde değil, tedavi yoluyla açılır. Cumhuriyet döneminde basılan matbu varyant, Batı tarzı edebî oluşumun tesirinden kurtulamaz.

Sözlü metinleri hafızalarında taşıyanlar, dünyadaki edebî değişmelerden habersiz geleneksel yapıyı ve geleneksel edebî zevki sürdürme eğilimindedirler. Sözlü varyantta, kaynak kişi hikâyemizi ayrıca kendi bildik çevresiyle özdeşleştirmeye çalışmıştır. Anlatırken kısa cümleleri tercih etmiş, kimi zaman eksilteli cümleler kurmuş, çoğu zaman ayrıntıları atlamıştır. Kaynak kişi anlatım sırasında kimi zaman konunun akışını karıştırılmış veya şaşırtmıştır. Sözlü varyantın en önemli eksiği nazım bölümlerinin olmayışıdır.

Ana Hatlarıyla Varyantlardaki Kesitler ve Alt Kesitlerdeki Konu Farklılıkları

KESİTLER	YAZMA	MATBU	SÖZLÜ
Başlangıç Durumu	Ad verme (5)	Ad verme (5)	-
Âşık olma	-	-	Ad verme (25)
Başlangıç Durumu	Çocuğun eğitimi (6-8)	Çocuğun eğitimi (6-8)	-
Âşık olma	Âşk şarabı içme (10)	Âşk şarabı içme (10)	-
Âşık olma	Gülizar'ın âşk şarabı içmesi (12)	Gülizar'ın âşk şarabı içmesi (12)	-
Âşık olma	Kız isteme (19)	Kız isteme (19)	-
Âşık olma	Gülizar'ı babasının vermesi (20)	Gülizar'ı babasının vermesi (20)	-
Âşık olma	Anne haberi olmadığı için Gülizar'ı kaçırmaması (22)	Anne haberi olmadığı için Gülizar'ı kaçırmaması (22)	Şah İsmail'in kızı kaçıracağı söylenmesi (22)
Âşık olma	-	-	Gülizar mektup bırakması (23)
Âşık olma	Şah İsmail'in Başkasıyla evlendirilmek istenmesi (23)	Şah İsmail'in Başkasıyla evlendirilmek istenmesi (23)	-
Sevgiliyi Arama ve Engeller	-	-	Şah İsmail çobana rastlaması (25)
Sevgiliye Kavuşma	-	-	Askerlerle Arap Özengi'nin savaşı (34)
Eve Dönüş	Askerlerle Arap Özengi'nin savaşı (37)	Askerlerle Arap Özengi'nin savaşı (37)	-
Eve Dönüş	Gelinlerin saraya götürülmesi (38,40)	Gelinlerin saraya götürülmesi (38,40)	-

Aile İçi Engeller	Şah İsmail'in gözünün oyulması (41)	Şah İsmail'in gözüne mil çekilmesi (41)	Şah İsmail'in gözüne mil çekilmesi (41)
Aile İçi Engeller	Sağ gözün sol cebe, sol gözün sağ cebe konması ve olağanüstü tedavi (41,44)	-	Sağ gözün sol cebe, sol gözün sağ cebe konması ve olağanüstü tedavi (41,44)
Aile İçi Engeller	Hızır (44)	Hızır (44)	-

Anlatıma dayalı türlerden mitler ve destanlar kendi çağlarının öykülerini yansıtmakta, geçmiş yüzyılların bellek kalıntılarını oluşturmaktadırlar. Halk hikâyelerinin zemini de on yıllar içinde giderek zayıflamış, halkın eğlenmeye ve öğrenmeye dair geleneksel birikimi giderek unutulur olmuştur. Batı tarzı modern hikâyecilik geleneksel hikâyecilikten tamamen farklı bir seyir takip etmiş, halk hikâyesi de halkın beğeninde unutulmaya başlanmıştır. Meddah geleneğinin kayboluşu, saz şairlerine olan rağbetin düşüşü, radyo ve televizyon gibi iletişim araçlarının yaygınlaşması, halk hikâyelerinin de sonraki kuşaklara aktarılmasını önleyen en önemli sebeplerdir. Bu yüzden sözlü sanat değerlerimizden olan halk hikâyeleri, kendi zeminin yitirmiştir. Halk arasında anlatılanlar ortak belleğin son kalıntılarını oluşturmaktadır. Şah İsmail Hikâyesi'nin sözlü varyantı yazılı metinlerle mukayese edildiğinde, sözlü geleneğin son çırpınışları görülür.

Boratav'ın belirttiği, yazılı halk hikâyelerinin sözlü varyantlara göre kısaltılmış olduğu düşüncesi (Boratav, 45), günümüzde tersine bir durum arz etmekte, sözlü geleneğin zayıflaması sonucu, yazılı halk hikâyelerinin daha çok ayrıntı içerdiği anlaşılmaktadır.

V- ŞAH İSMAİL / SÖZLÜ VARYANT

A- BAŞLANGIÇ DURUMU

“İki garı goca var imiş. Evlatları yoğumuş. Gomşunda da çocuk var imiş. Çocuğunnan çok eğlenirlermiş. Birisi bir yandan severmiş. Biri alır ondan severmiş. Derken onar gülüşüyle dururlamış. Yanıbaşında da bî padişah vâmiş. Bir gün misafir olmuşlâ. padişah vâmiş. Bir gün misafir olmuşlâ. Yav böyle birbirinizden çok şen geçiniyorsunuz. Biz yapamıyoruz bunu orta kol deriz evvelce. Bunu bîbirine atarlarmış. O bu buna, bu ona atar imiş. Bî zevk bulamamışlâ. Bir gün birisi gelmiş. Bî elma vemiş. Bunun demiş padişaha gabugunu soy, bî şakını haremiye yedir. Bî şarkını da gendin ye.

Gabugunu da atına v̄e, demiş. O ihtiyar da gaybolmuş. Elmayı v̄emiş ya onar, padişaha. Soymuşlā. Çoluk çocuk yok. B̄i gün yemişlēiçmişlē. Gabuğunu atına yidirmişlē.

B̄i gün çocuga arıyaçıkmişlā B̄i çeşmenin başına varmışlā. Dinneneceklē. Ellēni yüzlēni yıkamışlā. Accık dinelenim demişlē. O adam, elmayı veren adam, gelmiş. B̄i çocuğun olcek demiş. Adını ben goyucen demiş, gaybolmuş. Gitmişlē, doleşmişlē, gelmişlē. B̄i çocukları olmuş.

B-ÂŞIK OLMA

Çocuk her gün için mükellef olunca ava gider imiş. Bunun doyması v̄a. Atına bindi mi ava gider imiş. Bir gün mesele bizim şu ğarşiki tepeyi tavsiye edelim. Ava çıkmış. Ögünde bizim Karadam Ovası gibi b̄i ova var imiş. Ōda tek b̄i çadır var imiş. Göğünmüş tepede. Ōda avlanırken b̄i keklik uçmuş. Keklige b̄i sıkı atmış. Keklik hurulmuş. V̄amış çadırın ğapısına düşmüş keklik. Avını alicege. Padişahın oğlu. Binmiş atına v̄amış. V̄amış amca amca! B̄i kadın çıkmış, bora benim b̄i avım düşdü. Demecesinnen attan düşmüş. Padişahın oğlu. İçerden anası bu oğlan düşünce, kız ne yaptın diye hemen ğıza yüklenmiş. Anne demiş, beni görünce attan düştü, demiş. Sol göğsünü emdir demiş, anası ğıza. Emdirmiş oğlan uyanmış. Uyanınca gine benim avım nere gitdi. Kız da oğlan da birbirlerine anide âşık olmuşlā. Ōdan avını v̄edilerse de v̄emedilerse de, binmiş atına gelmiş.

B̄i gün o tepeye gidiyoru oğlan ava. Çünkü ōda âşık oldu ya gızınan görebiliyimin diye. Ōdan dönüp geliyoru geri. B̄i düşünce de dalıyoru. Anası bubası soruyor padişahın oğluna. Oğlum sende b̄i düşünce v̄a açıkla bize. Aynı sırada da b̄i eveli b̄i cadı ğarı var imiş. Şimdi de vardır. Onlar a ğız ğarı gönül etmek için oğlan b̄i gün gidip bar imiş. O cadı ğarı onlara demiş ki, o yürüğe Zor Bey imiş adı pādşahın. Zor Beyiñ oğlu ğızıñızı kaçıtıyoru. Hemen bordan gaybolun demiş. Gız o vakit b̄i mektup yazmış malları melelleri çok a. B̄i sur (sığır) deliğinin altına. Kıstırmış da, sur deliğinin üstünden kapadımış gız. Bırakmış ora ğāri.

C- SEVGİLİYİ ARAMA VE ENGELER

Oğlan çıkmış depiye. Bakıyoru kimse yok. Yatā gararıp durū çadırı. İniyoru yere. Şonlarda sennen ğonuşmadık mı da, şorda göğsünden emdirmedi mi de, derken tezekleri ararlarken hemen kâğıdı bulmuş, okumuş. Aslım gitdigim yol kırk yıllıktır. Arāsen ara arkamdan deyoru mektubında.

Oğlan gelmiş. “Buba para.” Gidecek ğāri. “Yā oğlum nerē gidiyoñ işde.” “Ben gidicen, nere giderse.” O pādşahın vālīğī b̄iliğī da bōle sareysinin ğıyına oğlan çıkmıycek halde, yapırmış. Oğlan gidicek. Bütün mafızları sıralamış. Ğible heybe deriz biz eveli

atlara ardarlardı (yerleştirdi) bunnarı. Onun için altınnan doldurmuş oğlan. Artmış ata. Gidiceđi sırıda hop o adam gelmiş. Atın ismi Kamartay demiş, oğlana da ni demiş onun ismi hatırmıdan gitti. Zor Bey demiş oğlana da. Aynı bubasının ismini gōmuş, gaybolmuş. Atıñın adı Kamartay oğlanın da Zor Bey. Oğlan ata atlamış. Ata bī özeñi, at zatten Gamartay uçupbörü avlıdan atladıđınnañ devam etmiş yola.

Giderke giderke şindi bu şindiki guşlarıñ dilindeñ annāımış padişahın oğlu. Giderke biz boğaz deriz, hindi iki dağın arasında bir boğaza girmiş. Orda bī çoban vāmış. Çobana bī göyünü vāmış hasdalanmış. Arka tarafını galdırıyoru, önü yoruluyor, önünü galdırıyoru ardı yoruluyor göyunun. “Selām,” “Alēyküselām.” “Hoş geldiñ amca.” Hoş beş ettikten soñra guşlā geçiyor aynı yolu takip ediyoru gāri. Onun dilinden añlıyōlā yā guşlā buña gonuşuyōlā. “Amca bordañ falan Yörük geçdi mi?” “Kırk sene oldu amca geceli,” demiş çoban: “Bene (sana olmalı) bī hediye vēsem daşımın.” “Daşırım” demiş, çoban. Çıkāmış heybeden bī avuç altın çoban da uña bī mendil vēmiş. Hatıra gāri.

Devam et, devam et, devam et giderken bī köve vāmış. Kandihā(r) şehri, şehriñ ismi. Orda davul zurna her köşede şennik vāmış. Bı göca ğarının evine misēfir olmuş.

Şindi yolda giderken de bī yere vāmış bī bina vāmış. Nārāsı da böyügümüş. Zor Bey. Binanıñ etrafını doleşiyor doleşiyor içeride kimse yok bī nārā atmış binanıñ bī tarafı göçmüş içerde bī gız tezgāh dokurumuş ağlıye ağlıye tezgāh dokurumuş. Ğirmiş içeri sōmuş sen bora nasıl girdiñ demiş. Seni benim ğardeşlerim gelirse şimdi öldürürlē demiş. Nerde senin ğardeşlerin řu gödüğüñ dağda demiş. Cenk ediyorlā demiş. Orda divler vā. Beni almak için divlernelen boyuna harb (anlatıcı şaşıırır gibi oldu) ceng ediyōlā demiş gız. Bene tarif edēmiñ oraya (orayı değil) demiş. Ederin demiş. Çıkmuş dışarı işde řu gödüğün dağın öte yüzünde ceng ediyōlā demiş. Binmiş atına yörümüş. Şindi onlara ceng ederke ceng edip durūlāmış. Vāmış bī tarafa gitse, gendine güvendi derlē bene demiş. Bī taraf hu tarafa gitsem, gine gendine güvendi derlē. Ben bunarın demiş ikisinin ortasına vareñ dinelen demiş. Binmiş atına vāmış ikisiniñ ortasına bī selām vēmiş. Divlē ne bilecek selāmu sabaha. O yedi gādeşlē: “Alēkumselām yigid demişlē.” “Beni de alīmısıñız yanıñıza,” demiş. “Alırız alırız buyurun.” Bunların yanına gīmiş. Başlamışlā cenđe. Nārāsı böyük e, o adamıñ ha yavrım de yavrım ceng ederlēke bī nārā atmış o divlē olduğu gibi erimiş. O yedi ğardeşle hadi bakalım buyruñ bizim eve gidcez olū mu. İşde benī yolum vā yoluma gitcem. Hāyır señ bizi gurtardın. Buyrun gidicez bizim eve.

Gemişlē eviñ bī tarafı yıkılıp durū. Hemen girmişlē ğardeşlerine sen seniñ için biz dağlarda cenk ideriz sen burada keyfinde yapıyōsun. Keyf yapıyōsun diye ğızı tenkih etmişlē. O vakıt o adam vāmış a dokunmayıñ bu binayı ben yıkdım. Sizin ğardeşiñizden söz

aldım undaň sōňa sizin yanınıza gitdim. Neyse buňa gardeş olmuşlā gāri. Őda iki üş gün gālī. Onara bī zırayet etmiş. Bunā ğız gardeşlerini buna vēmışler. Yedi gardeşler giderkene bī at vērmişlē ğıza. Gidēkene hazırlanmış bene müsaade. Gızın atdına da bī at vēmış yedi ğardeş. Binmişlē ata uğurlā(mişlar). Düşmüşlē yola. Devam etmişler yola. Giderkene yolda bī şeyinen ğarşılaşırsak işime ğarışma demiş ğıza. Giderke bī boğazda bī çadıra vāmışlā.

İki ğişi gāri (...) çadıra vāmışlā gāri. Çadırın gapısından bakmış içerde ocakta bī küçük harane burulurmuş (bulunurmuş). Harane diyelim bulgu pilavı bisipdurūmuş İnmişlē Haranayı indirmişlē. Ac a! Yimeye başlamışlā. Yirkene bī Arap gelmiş. Gelince kim danışdı size kime danışdınız da yiyōsunuz bunu, dēken Arabınaň cenge başlamış oğlan ha yavrum de yavrum, ha yavrum de yavrum derken oğlan Arabı düşürmüş kesen diye üsdiine çıkınca hemen Arab'ın bilmem perde sıyrılmış. Bakar ki nur gibi bī ğız Arap daha undan fazleyimiş, oğlan daha undan fazleyimiş cenkde. Üzerine orda bī gün mü galdilā iki gün mü galdilā. Oğlan müsaade isdemiş. Hayır ben de gidicem sennen. Giderke üç atlı gāri bunnā hiçbirinnen evli deĝil. Ha bak orda hindi aklıma geldi Şah İsmail oğlanın ismi. Atı da Gamertay gendi ismi de Şah İsmail. Babasının adı Zor Bey.

Giderlēke yorulmuşlā. Bī suyuň başına vāmışlā diñlenirkē hafcif (hafifce) uyuklamış oğlan. Arap dediğimiz adam, İsmail demiş dizimin üsdiine yat da acık aldır sen demiş. Uyu demek isdemiş. Kafasını gökan (korken) O Arap için de ceng iderlēmmiş Arabı almak için ōda uyūkana, o kızı almak için uğreşenlē başlamışlā cenge Arabınaň. Arap ğız oluyor gāri. Şah İsmail ğız biliyor, ötekiler Arap biliyor. Uykusını giymeyelim demiş iki kadın gāri. Şah İsmailen unnā gelenlēnen boyuna uğreşiyolā ceng ediyōlā. O vakit ğız ağlamış. Urda uyurken Şah İsmail ağlence gızın gözünden düşen yaş oğlanıñ yanaĝına düşmüş. Oğlan o vakit bī bakmış. Niye ağleyōsun demiş. Senin uykunā giyamadık biz. Seniñ uykū giymemek için divlēnen harp ediyorō ceng ediyō demiş. Hay hay demiş ne dimek. Beni kaldırseydiñiz demiş. Başlamışlā harpa orıyı da feth etmişlē. Arap şah İsmail'den fazla, Şah İsmail Arap'dan fazla, bunarıñ cengi ileri imiş.

Ç- SEVGİLİYE KAVUŞMA

Buñnā feth etmiler yürümüşlē yürümüşlē bī köve vāmışlā. Dediğimiz gibi ğırk ğişi de davul zurna çalıyoru düğün. Bī goca ğarınıñ evine misefir olmuşlā. Neyse: “Nene bizi misefir alımıñ?” “Alırın oğlum alırım,” demiş. Atlarını bağlamışlā üş ğişi. “Buyrun buyrun geçin eviñ içine,” demiş. Geçmişlē otūmuşlā. “Ē nene būda bī şennik vā nedir bu şennik.” “Oĝlum demiş Zor Beyin oĝlundan bora bir Yörük ğaşdı geldi. Kandahar şehrinde bī padşah vā onun oĝluna kırk gün kırk gece şennik vā borda, demiş. Ona şennik olūpatı

düğün edip durulā.” Ocaga bī haranı hurmuş gocagarı. Bu: “Noluyor nene,” demiş. “N’oldu oğlum demiş gelen misefirimi aş mı yatırım, demiş. Bī tāarna çorba içeriz diye gaynadiyon,” demiş. Şah İsmail o vakit goca ğarının: “Aş nine avcını,” demiş. Aşmış bī avuç altın vēmīş: “Git nene demiş çarşıdan yiyecek içecek ne isdersen al gē.” Gocagarı sevincinden haraniye bī dekme hurmuş. Altınarı aldığınnan çarşıya erzak dize. Gelmişlē yimişlē, içmişlē. “Ī nene bu ğızı sen görebilmiñ.” “Oğlumuz, demiş kimselē yaneşdireyemaz yanına, dimiş. Hiş kimse yanaşdırmıyuru kırk gün kırk gece oğlanı mı beklē ne yapar yime işme de yok, demiş. Bōle şennik ediyoru,” demiş. Ğız da eveli hu Şah İsmail’e aşık olduĝu vakit u una bī yüssük (yüzük) geçīmiş kız da una bī yüssük geçīmiş. Bu yüssüklē unnā bīsi öldü mü gararicēimiş. Yüssüklē gararmıyince bunnā sā oldī yüssüklēden belli olcēmiş. “Nene demiş, bī avuç daha altın, sen bu ğızı ne yapıp yapıp görücēsın,” demiş. Çıkāmış ğarmāundaki yüssüĝü: “Yaneşdiñ mi bu yüssüĝü barmaĝında gösdereceksin,” Kırk gün kırk geceden sonra kınasını yakıcek adamı gendi seçicēmiş ğız. (...)

Bī gün dolaşīyi iki gün dolaşīken ğızın yanına temelli yaneşimemiş de gāşıdan yüssüĝü gösdermiş ğıza, kız undan sōna bī gün sōna goca ğarıyı çekmiş. Gocagarı yanına çekince: “Bene bu nene yakıcek ğineyi,” demiş. Ğineyi yakalka oğlan da çok iyi saz çalıyoru ya. Şah İsmail ğiney benim ğiney yanakana derviş haline girmiş ğāri Şah İsmail. Derviş haline girmiş. Eski püskü... Derviş olmuş yani. “Benim çalgū o çalıcek.” O seçicēmiş. Dō(g)ru vāmīş. Şennik yerine kına yanıcege u gün ğāri, Ğarip olmuş ğāri Şah İsmail’in ismi. “Ney senin ismin amca” sazı gucaklamış da vāmīş ya ora. “Ğarip benim ismim,” demiş. “Sen bize ufak yollu bī saz çalāmiñ.” “Ē ahaliniñ izni olūsa çalarıñ, dimiş. Belki de ben bī yarımazlık yaparın aĝızından kötū bī söz çıkā, beni düverlē borda.” “Hayır hayır demiş bız vākē borda kimse tık diyemez, borda,” demiş. Bu padişahın çevresi ğāri ileri gelenleri ğorūmuş. Almış sazı eline ğızın ismi de Şah Senem imiş. Söylēke Aslım... “Geldiĝim yol kırk yıllıktır Şah Senemi görmek için geldim. İsmim Ğarip’tir.” O da bilipdurū ğız da bilipduru ğāri diyu bōle sazı humuş (vurmuş). Dinlēke dinlēke usulca yaneşmiş ğız: “At nēde,” demiş. “Borda (Anlatıcı sesini kısar),” demiş. Ata binicīke: “Ben Ğarib’in atına biniciñ...” Biniciymiş ğız. Gelini ata bindircege ğāri Kandahar şehriniñ pādşahı alcek e kınası yandı işi bitdi. Gelini alıyoru ğāri. Dibek daşına yaneşmiş Ğarip’in bōyle dervişin atına minilē mi dī ğāri. Çok irmeden olmuş orda, hayır. “Ben buna gidiyom, nideceñ.” Ğızın da sözünün üsdüne söz goyan yok. Yaneşmişlē: “Sen yenine ben ğıcına,” demiş gelin. Atladıklarınınan nerden geçdiĝi bellisiz zaten onun cenabı Allah tarafından. Aşmış gitmiş aĝızından yakalāsā da aşmış gitmiş. Gitdilerse de ele mi gecē .

D-EVE DÖNÜŞ

Gelmişlê bubasının mekânına Şah İsmail gelince hemen bî seray yaptırmış pādşah oğlunu seraya teklif buyur etmiş. Gelinleri gōmüyoru pādşah, sarayına gelmişlê daha evlenme yok. İki de ğız. Neyse bubasına davet etmiş. Şah İsmail serayının ğırk ayak merdimeni vā ımış. Merdimenin dibine biri bî tarafa biri bî tarafa gelinlerin. Bir soh(bet) etmiş. Kaç ayak çıkādısa çıkāmı. Yirmi ayak biri çıkāmı, yirmi ayak biri çıkāmı. O ordan almış, o ordan almış seraya gelmişlê. Gonuşülarkê ğızlara pādşah āşığ olmuş. Oğlunun hanımları olup dēel, e oliceak akıbetinde. Gonuşuyollā yiyip içiyollā kakıp gidiyî. Pādşah uğurluyolla aşığı gata yine.

E-AİLE İÇİ ENGELLER

Eve gelmiş hanımına demiş ki, pādşah bu ğızlara bora buyur idelim. Davet edelim. Davet edince kızları gitmiyō da yalnız Şah İsmail gidiyoru. Arap demişiki hindi Arab-ı Zengi esas ismi, Arab-ı zengi diyor ki: “Bak bubain bize āşık oldu, yiyeceğın yimekleri zehirleyecek yimeği yimezden eveli bî yüksük geçirmiş barmağına Arab-ı zengi yimeklerin üsdüne bōle gezdır,” demiş. Vēmış. Davet etmişyimeği kōmuşlā gendi yiyeceği tabakları ayrı gōmuş, oğlanınkılarını zehirlemiş. Oğlan ölücke de ğızları alıcek pādşah. Yimek gonmuş oğlan gezdīmiş yussuğū başlamışlā yimeye. Yimişlê, içmişlê bî de sade ğayve yapdır gāri demiş pādşahın oğlu. Bî de sade ğayve içmiş. Hiş bî şey yok. Oğlan aynı, vakıt: “Oğlum dimiş, seni ne ğirabilî.” Bunu dinemiş, çok dinemiş o. İpinen gol ardına bağıyoru bōle tutup ğırıyoru ipleri. Seniñ neyi ğıramiyin seni ğüç kuvvet tanıyoru pādşah. Hallidicek o emme bōle bōle ğüç guvvet tanumıyoru. “Ben buba demiş beni sazımın tellerine bağılarsan belki,” demiş Şah İsmail bubasına. Sazımın tellerinen baş barmakları birbirine bağılamış. “Ē olmiyecek.” O vakıt ğözlerini oymuş celletleri pādşahın. Sağ ğözünü sol cebine, sol ğözünü sağ cebine koymuş. Pādşah celletlerē: “Bu bî becene (kimsesiz) daya atın gelin,” demiş. Mesele hindi bizim eren dediğım bî ince dağ kimse yok. Bu daya koyuñ gelin demiş. Gitmişlê Şah İsmail ora gōmuşlā.

Ondan sōna gelinleri alecek ya pādşah gāri. Gelinleri buyrun ediyoru. Gelinler gitmiyoru. Başloyōlā cenge. Zengi Arab-ı Zengi ilen başlıyoru. “Kırt dane kadın göndersin demiş, Arap-ı Zengi, kırt dene de çuval göndersin,” pādşah. Kadınlar gelini götüreceak a, “kırt dene de hamal göndersin,” demiş. Cehiz götüreceklē gāri. Kırt dene fadını Arap-ı Zengi doğramış, çuvalalara doldurmuş kadınların hepsini. Kırt dene de hammala yüklemiş göndermiş pādşahın yanına.

Böyle ceng ederlerkē ğuşların dilinden annıyor a Şah İsmail başına bî güvercin gelmiş mesela çam diyelim gāri, çamda gonuşurkē sağ ğözünde... “Sağ ğözü sol cebinde,

sol gözü sağ cebinde ganadımdan bir tüy düşürsem de bu gözleri, sağ gözünü alsa, sağ gözüne daksa, sol gözünü de alsa sağ gözüne daksa bu düşürdüğümü ganadımnan şöle sürse açılır gözleri,” demiş guş. Gözleri diri diye duydu ya Şah İsmail sağ gözünden sol cebinden alıyor gıyuyoru. Sol cebinden de sağ gözünü alıyor sürmüş. Anadoğma olmuş. Şah İsmail. Arap-ı Zengi ile pādşah harp etme davasında harp ediyollā gāri. Alıcek a gızları hindi şıp diye denk gelmiş.

Çift sürüpdurūmuş vāmiş “Selām,” “Aleykümselām. Le ne’aradın sen bu dağda kimselē gelip geçmezdi bu dağdan,” demiş. “Çiftçi amca sen ne’yniyon, demiş beni evlatcasına alıyon mu sen?” “Alırın alırın,” demiş. İşde o çiftçinin de bī tek evladı da yoğumuş. Hemen öküzleri goymuş evlatcasına aldı ya gāri. Sevincinden adam öküzleri gömuş evine vāmiş: “Erken geldin e böyün,” hanımı. “Sen sorma hanım, demiş bī evlad buldum, demiş şu dağın başında bene evlad.” Neyse bunnar sarmış ağleş sızileş bize bī evlad virdi diye, bunnā seviniyōlā.

Oğlan her gün ava gidiyormuş. Gamartay’ı almış gāri ordan Dede oğlan bu pādşahın cenğine gidiyoru. Her köyü her şehri ilân etmiş Arap-ı Zengi’ynen cenğ edecek adam çıksın meydana. Oğlan bir gün demiş: Baba bene bī at verceksin ben bu cenğe gidicen.” “Hula oğlum sen cenği gidili mi? Sen benim bī tek evladımsın, seni Allah bene gönderdi. Hayır sen ne isdersen yapıcen.” “Hayır buba ben bu cenğe gidicen.” Bī at vemişlē buña.

F-SONUÇ

Binmiş ata pādşahın huzuruna vāmiş “Hay yiğit demiş sen Arap-ı Zengi’ynen mudafa idecek gudretde dēlsin yav,” demiş. “Padişahım urası sōra belli olur,” demiş. Şah İsmail gāri. Şah İsmail’im diye bildirmiyoru, kimseye bildirmiyoru gāri. Bī gün çalışıyollā: “Ulen genç, demiş yigit sen gür(ün)düğüün gibi değil imişsin devam et.” Bī gün daha devam etmişlē. Arap-ı Zengi’ynen çarpışmış Şah İsmail: “Sen, demiş ben düşeyin Şah İsmail’le Arap-ı Zengi, sen gel bin üsdüme benim pādşaha çağır pādşahın senindir düşman kellesini sen aldır, demiş. Geldi mi çal bıçağı pādşahın boynuna, kılncı,” demiş. Arab-ı Zengi Şah İsmail’a anleşmişlē ederkenē ederkenē ederkenē Arap-ı Zengi düşmüş. Şah İsmail düşürmüş. “Padişahım hak senindir demiş gel. Düşmanın kellesini sen al,” demiş. Pādşah gāri hodurlana hodurlana (homurdana homurdana) vāmiş gılncı çekmiş aleceyi sırada Şah İsmail kılncı çekmiş uçurmuş bubasının kellesini.

Hemen elbiselerini keymiş. Arap-ı Zengi’ynen yine iki gız vardı ye kırk (gün) kırk gece bī düyün etmişlē hālā yaşayıp durūlā.

İki kadın vāmiş ikisi de Şah İsmail’e vāmiş ikisi de evlenmişlē.”

KAYNAKÇA

- AKSEL, Malik (1969), "Menakıb-ı Şah İsmail ve Gülizar" **Türk Folklor Araştırmaları**, 12, (244) 5457-54561.
- ALBAYRAK, Nurettin (2005), "Türk Halk Hikâyelerinin Genel Özellikleri, Tasnifi ve Taş Baskılı Halk Hikâyelerine Bazı Katkıları," **Osmanlı Araştırmaları XXVI, Prof Dr. Mehmet ÇAVUŞOĞLU'na Armağan-II**, 39-49.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1980), "Şah İsmail ile Gülizar Hanım Hikâyesi," **Türk Folkloru**, İstanbul, 1 (13), 17-20.
- BORATAV, Pertev Naili (1988), **Türk Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, Adam Yay., İstanbul.
- DUYMAZ, Ali, (1992), "Şah İsmail Hikâyesi," **Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 59-74.
- FİSCHER, Hans August, (1929), **Schah İsmail Und Güşizar, Ein türkischen Volksroman**, Leipzig.
- HAFIZ, Nimetullah (1975), "Yugoslavya'daki Türk Destanları" **Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri 27-29 Ekim 1975 Konya**, Konya Turizm Derneği Yay., Anklara, 1976. 55-59.
- KAYA, Doğan (1993), **Mahmut İle Nigâr Hikâyesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Kültür Bakanlığı yay., Ankara.
- KEMAL, Yaşar (1997), "Şah İsmail" **Sarı Defterdekiler-Folklor Derlemeleri**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 365-382.
- SPIES, Otto (1941), **Türk Halk Kitapları**, (çev: Behçet GÖNÜL), İstanbul.
- OLÇAY, Selahattin, Ahmet Bican Ercilasun, Ensar Aslan, "Şahismayil Hikâyesi" **Arpaçay Köylerinden Derlemeler**, TDK Yay., 131-139.
- ÖNAL, Mehmet (1996), "Tahkiyeli Eserleri Tahlil Plânı Hakkında Bir Deneme," **Prof.Dr. Umay Günay Armağanı**, Ankara, 124-134.
- ÖNAL, Mehmet Naci (2005), "Bir Dobruca Masalı: Mahmut Pehlivan" Turkish-Romanian Relation: Past and Present" (26 Ekim 2005 /Bükreş) adlı sempozyumda sunulan bildiridir.
- TÜRKMEN, Fikret (1998), "Hikâye" **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**," C. 17, 488-491.
- WELLEK, Rene ve Austin Warren (1983), **Edebiyat Biliminin Temelleri**, (çev. Ahmet Edip UYSAL), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yaya., Ankara.